

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระสังฆราช. ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2.

พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2518.

..... นวกวาท. พิมพ์ครั้งที่ 69. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2520.

กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิwap, 2513.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493. พิมพ์ครั้งที่ 15.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2519.

มาโนช mani จเจริญ. พจนานุกรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร : โรงพิมพ์เอกกมลการพิมพ์, 2514.

..... พจนานุกรมบาลี-ไทย. พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2506.

กระทรวงศึกษาธิการ, การศาสนา, กรม. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. เล่ม 12.

พิมพ์ครั้งที่ 2. นครหลวงกรุงเทพ-ธนบุรี : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.

..... บาลี-สยาม อภิธาน. พระนคร : โรงพิมพ์ไท, 2465.

ปัยยศิริธรรมภาดา, พระยา. พระบาลีปิฎก. เล่ม 1. พระนคร : โรงพิมพ์ : พิศาลบรรณคดี, 2459.

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระสังฆราช. พุทธศาสนศึกษา. เล่ม 1.

พิมพ์ครั้งที่ 26. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2516.

พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระปรมสมโพธิกิตติ. พระนคร :

โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, 2515.

คณะสงฆ์. พระสาวกนิพนธ์. นครหลวงกรุงเทพ - ชนบุรี : โรงพิมพ์การศาสนา,

2515. (คณะสงฆ์ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานพระเมรุศพ

สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก 17 มิถุนายน 2515.)

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระสังฆราช. วินิจฉัย. เล่ม 1.

พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, 2514.

พระวิสุทธิญาณ (วิลาศ ญาณวโร), วิมุตติวิเทศมาลี. เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา, 2520.

พระธรรมโกวิทถาวร (เกษ). สมถัมภ์มัจฉาน. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ

มหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, 2517.

พระสาสน์นิสสัย (เจริญ สุวฑฺฒโน). 45 พรรษาของพระพุทธเจ้า. เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2.

นครหลวงกรุงเทพ - ชนบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, 2516.

หนังสืออักษรไทยภาษาบาลี

- สยามบรรณสาร เตปิกัก, วินยปิฎกมหาวิงคสูตร ปฐม ภาค. เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, วินยปิฎก มหาวิงคสูตร ทศโย ภาค. เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, วินยปิฎก มหาอุคคสูตร ปฐม ภาค. เล่ม 4. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2501.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, สุตตนปิฎก ทีฆนิกายสูตร มหาอุคโค. เล่ม 10.
พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, สุตตนปิฎก ทีฆนิกายสูตร ปาฏิภาสโค. เล่ม 11. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, สุตตนปิฎก มัชฌิมนิกายสูตร มลปฏธาสกั. เล่ม 12.
พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, สุตตนปิฎก มัชฌิมนิกายสูตร มัชฌิมปฏธาสกั. เล่ม 13.
พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, สุตตนปิฎก มัชฌิมนิกายสูตร อปริปฏธาสกั. เล่ม 14.
พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, สุตตนปิฎก สงยุตตนิกายสูตร สภาทวโค. เล่ม 15. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.
- สยามบรรณสาร เตปิกัก, สุตตนปิฎก สงยุตตนิกายสูตร นันทาวโค. เล่ม 16.
พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก สงยุตตนิกายสส มหาวารวคโค, เล่ม 17.

พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก สงยุตตนิกายสส สหายนวคโค. เล่ม 18.

พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2503.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก สงยุตตนิกายสส มหาวารวคโค. เล่ม 19.

พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2502.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก อังกุตตรนิกายสส เอก-ทุก-คิกนิปาตา. เล่ม 20.

พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก อังกุตตรนิกายสส จกฺขณนิปาโต. เล่ม 21.

พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2502.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก อังกุตตรนิกายสส ปญจก-ฉกฺกนิปาตา. เล่ม 22.

พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก อังกุตตรนิกายสส สตฺตค - อกรก-นวกนิปาตา.

เล่ม 23. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2503.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก อังกุตตรนิกายสส ทสก-เอกาทสกนิปาตา. เล่ม 24.

พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2501.

สุยามรรณรส เตปิภัก, สุตตนตปิภเก ขุททกนิกายสส วิมานวคค-เปวตค-เอรคาคา-เอรีคาคา.

เล่ม 26. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2502.

สุยามรรณรส เตปิภัก, อภิษมปิภเก, วิญฺญโค. เล่ม 35. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499.

ฉนฺนปทกฺกถาย ปฺรโม ภาคโค. เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 19. พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,

2502.

ชุมนุมปทธรุกลาย ทศัโย ภาโก. เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 16. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2496.

ชุมนุมปทธรุกลาย ศศัโย ภาโก. เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 17. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2499.

ชุมนุมปทธรุกลาย จตุตโธ ภาโก. เล่ม 4 พิมพ์ครั้งที่ 16. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย. 2499.

ชุมนุมปทธรุกลาย ปจจโม ภาโก. เล่ม 5. พิมพ์ครั้งที่ 17. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2500.

ชุมนุมปทธรุกลาย ฉกโรสุ ภาโก. เล่ม 6. พิมพ์ครั้งที่ 14. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2500.

ชุมนุมปทธรุกลาย สตุตโม ภาโก. เล่ม 7. พิมพ์ครั้งที่ 14. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2500.

ชุมนุมปทธรุกลาย อจโรโม ภาโก. เล่ม 8. พิมพ์ครั้งที่ 15. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2501.

ปปัญจสุทนียา มชณิมนิกายจฺรฺกถาย ทศัโย ภาโก. เล่ม 2. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2463.

ปรมตฺถทีปนี นาม ชุตฺตทณิกายจฺรฺกถาย เถรคถาวจฺจนนาย ปจโรโม ภาโก. พระนคร : โรง
พิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2508.

มโนรตฺปฺรณียา นาม องฺกุตฺตรนิกายจฺรฺกถาย ปจโรโม ภาโก เอกนิปาทวจฺจนนา. เล่ม 1.
พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, 2463.

มโนรตฺปฺรณียา นาม องฺกุตฺตรนิกายจฺรฺกถาย ศศัโย ภาโก ปญจก - เอกาทสกวจฺจนนา. เล่ม
3. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, 2463.

วิสุทธิมอชส นาม ปกรณวิเสสสส ปสุโม ภาโค. เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 5. พระนคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2512.

วิสุทธิมอชส นาม ปกรณวิเสสสส ทศโย ภาโค. เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ .
พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2509.

หนังสือภาษาอังกฤษ

G. P. Malalasekera. Dictionary of Pali Proper Names. 2 Vols.,

Vol. II. 2d ed. London : Luzac & Company, Ltd., 1960.

Nyanaponika Thera. The Lif of Sāriputta. Kandy : Buddhist

Publication Society, 1966.

Rhys Davids and Stede. The Pali Text Society's Pali-English

Dictionary. 6th ed. London : The Pali Text Society, 1972.

ภคยพนวก

ภาคผนวก ก.

ธรรมเนียมปฏิบัติของพระสารีบุตรและโมคคัลลาน์

ธรรมเนียมปฏิบัติของพระสารีบุตร

1. สัมมาทิฏฐิสูตร¹ พระสารีบุตรได้แสดงสัมมาทิฏฐิสูตรแก่มนุษย์ทั้งหลายมีใจ
ความสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ 16 ข้อ คือ

1) เมื่อโคอริยสาวก^๑รู้จักอกุศลและรากเงาของอกุศล รู้จักกุศลและรากเงา
ของกุศล เมื่อนั้นอริยสาวกชื่อว่าสัมมาทิฐิ อกุศลในที่นี้ได้แก่การฆ่าสัตว์ ดักทรัพย์ ประ
พฤติผิดในกาม พுகเท็จ พุกส่อเสียด พุกคำหยาบ พุกเพ้อเจ้อ อยากโทษของผู้อื่น ปองร้าย
เขา เห็นผิด รากเงาของอกุศลคือ โลภะ โทสะ โมหะ กุศลและรากเงาของกุศลมีนัยตรง
กันข้ามกับอกุศล และรากเงาของอกุศล พระสารีบุตรได้ขยายความต่อไปว่า เมื่อ อริยสาวก
รู้จักอกุศลและรากเงาของอกุศล รู้จักกุศลและรากเงาของกุศล ก็จะไม่ละระรานผู้อื่น บรรเทา
หรือกำจัดปฏิกิษานุสัย ถอนทิฐิอนุสัย และมานานุสัยว่า เรามีอยู่โดยประการทั้งปวงละอวิชชา
ยังวิชชา ให้เกิดขึ้น ย่อมกระทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันนี้

2) เมื่อโคอริยสาวกรู้จักอาหาร เหตุเกิดอาหาร ความต้องการอาหาร
ความคับอาหาร และทางที่จะให้ถึงความคับอาหาร อริยสาวกจึงชื่อว่าสัมมาทิฐิ อาหาร
ในที่นี้ได้แก่ อาหาร 4 อย่าง เพื่อความดำรงอยู่ของหมู่มสัตว์เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์
เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด อาหาร 4 คือ

1. อาหารประเภทที่รับประทานเช่นค้ำข้าวเป็นต้น
2. อาหารคือมีดเส

¹ สุยามรรฐสูตร เทปิฎก, สุตตปิฎก มรุตมนิคยสูตร มุลปทุมมาสกั, 12 : 85-102.

3. อาหารคือ มโนสัญเจตนา ไก่แก่ความคิดอ่านหรือความจงใจ
4. อาหารคืออวิญญาณ ไก่แก่ความรู้แจ้งทางทวาร 6

เหตุเกิดอาหารเพราะมีตัณหาเป็นสมุทัย ความคับอาหารย่อมมี เพราะตัณหาคับ อริยมรรคมีองค์ 8 คือ ความเห็นชอบ คำวิชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ ได้ยังชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ซึ่งว่าทางที่จะให้ถึงความคับอาหาร

3) เมื่อใดอริยสาวกรู้จักทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ค่ายเหตุเพียงเท่านี้ อริยสาวกได้ชื่อว่า เป็นสัมมาทิฐิ พระสารีบุตรได้อธิบายอย่างละเอียดถึงลักษณะที่เรียกว่าทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ทุกขสมุทัย หรือเหตุให้เกิดทุกข์ได้แก่ตัณหาอันทำให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความเพิลิกเพิลินยีนคียิ่งในอารมณ์นั้น ๆ คือกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทุกขนิโรธคือความดับด้วยอำนาจแห่งความสාරอกโดยไม่เหลือ ความสละ ปล่อย วาง ไม่พัวพันแห่งตัณหา นั้น ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ไก่แก่อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 ประการ

4) เมื่อใดอริยสาวกรู้จักชราและมรณะ เหตุเกิดแห่งชราและมรณะความคับชราและมรณะ และทางที่จะให้ถึงความคับแห่งชราและมรณะค่ายเหตุเพียงเท่านี้ อริยสาวกจึงชื่อว่า เป็นสัมมาทิฐิ เหตุเกิดแห่งชรา และมรณะย่อมมีเพราะชาติเป็นสมุทัย ความคับแห่งชราและมรณะย่อมมีเพราะชาติคับ

5) เมื่อใดอริยสาวกรู้จักชาติ เหตุเกิดแห่งชาติ ความคับชาติ และปฏิปทาให้ถึงความคับชาติ อริยสาวกจึงจะชื่อว่า เป็นสัมมาทิฐิ ความเกิด ความปรากฏแห่งขันธ ความได้อายกณะครบในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ เรียกว่าชาติ เหตุเกิดแห่งชาติมีเพราะภพเป็นสมุทัย ความคับชาติมีเพราะภพคับ อริยมรรคมีองค์ 8 คือ ปฏิปทาที่จะให้ถึงความคับชาติ

6) เมื่อใดอริยสาวกรู้จักภพ เหตุเกิดแห่งภพ ความคับภพ และปฏิปทาที่จะให้ถึงความคับภพ อริยสาวกจึงจะไ้ชื่อว่า เป็นสัมมาทิฐิ ภพไ้แก่กามภพ รูปภพ อรูปภพ เหตุเกิดแห่งภพมีเพราะอุปาทานเป็นสมุทัย ความคับภพมีเพราะอุปาทานคับ อริยมรรค

ประกอบด้วย องค์ 8 ชื่อว่า ปฏิปทาที่จะให้ถึงความคัมภพ

7) เมื่อโคอริยสาวกภูษัตถุอุปาทาน เหตุเกิดแห่งอุปาทาน ความคัมอุปาทาน และปฏิบัติที่จะให้ถึงความคัมอุปาทาน อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นสัมมาทิสฺส อุปาทานได้แก่ อุปาทาน 4 คือ กามอุปาทาน ทิณฺฐอุปาทาน ลีลาอุปาทาน อัททวาหุอุปาทาน เหตุเกิดแห่ง อุปาทาน มีเพราะคัมคทาเป็นสมุทัย ความคัมอุปาทานมีเพราะคัมคทาคับ อริยมรรค ประกอบ ด้วยองค์ 8 ชื่อว่า ปฏิปทาให้ถึงความคัมอุปาทาน

8) เมื่อโค อริยสาวกภูษัตถุคัมคทา เหตุเกิดแห่งคัมคทา ความคัมคัมคทา และ ปฏิปทาที่จะให้ถึงความคัมคัมคทา อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นสัมมาทิสฺส คัมคทาชื่อ คัมคทา 6 หมวด ได้แก่คัมคทาในรูป เสียง กลิ่น รส โยถุฏฺพะ และธรรม เหตุเกิดคัมคทามีเพราะ เวทนาเป็นสมุทัย ความคัมคัมคทามีเพราะเวทนาคับ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 ชื่อว่า ปฏิปทาที่จะให้ถึงความคัมคัมคทา

9) เมื่อโคอริยสาวกภูษัตถุเวทนา เหตุเกิดแห่งเวทนา ความคัมเวทนา และ ปฏิปทาที่จะให้ถึงความคัมเวทนา อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นสัมมาทิสฺส เวทนา ได้แก่เวทนา 6 หมวด คือ เวทนาที่เกิดแต่ จักขุสัมผัส โสภสัมผัส ขานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส เหตุเกิดแห่งเวทนามีเพราะผัสสะเป็นสมุทัย ความคัมเวทนามีเพราะผัสสะด้วย อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 ชื่อว่าปฏิบัติที่จะให้ถึงความคัมเวทนา

10) เมื่อโคอริยสาวกภูษัตถุผัสสะ เหตุเกิดแห่งผัสสะ ความคัมผัสสะ ปฏิปทา ที่จะให้ถึงความคัมผัสสะ อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นสัมมาทิสฺส ผัสสะได้แก่ ผัสสะ 6 คือ จักขุสัมผัส โสภสัมผัส ขานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส

11) เมื่อโค อริยสาวกภูษัตถุอายตนะ 6 เหตุเกิดแห่ง อายตนะ 6 ความคัม แห่งอายตนะ 6 และปฏิบัติที่จะให้ถึงความคัมแห่งอายตนะ 6 อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็น สัมมาทิสฺส อายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหตุเกิดแห่งอายตนะ 6 มีเพราะ นามรูปเป็นสมุทัย ความคัมแห่งอายตนะ 6 มีเพราะนามรูปด้วย อริยมรรคประกอบด้วย องค์ 8 ชื่อว่าปฏิบัติที่จะให้ถึงความคัมอายตนะ 6

12) เมื่อใด อริยสาวกผู้ชัคนามรูป เหตุเกิดแห่งนามรูป ความคับนามรูป และปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับนามรูป อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็น สัมมาทิฐิ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ เรียกว่า นาม มหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 เรียกว่า รูป เหตุเกิดแห่งนามรูปมีเพราะวิญญาณเป็นสมุทัย ความคับแห่งนามรูปมีเพราะวิญญาณคับ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 ชื่อว่าปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับนามรูป

13) เมื่อใด อริยสาวกผู้ชัควิญญาณ เหตุเกิดแห่งวิญญาณ ความคับวิญญาณ และทางที่จะให้ถึงความคับวิญญาณ อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ วิญญาณได้แก่วิญญาณ 6 หมวด คือ จักขุวิญญาณ โสทวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน เหตุเกิดแห่งวิญญาณมีเพราะสังขาร เป็นสมุทัย ความคับวิญญาณมีเพราะสังขารคับ อริยมรรค ประกอบด้วยองค์ 8 ชื่อว่าปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับวิญญาณ

14) เมื่อใดอริยสาวกผู้ชัคสังขาร เหตุเกิดแห่งสังขาร ความคับสังขาร และปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับสังขาร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ สังขาร คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตสังขาร เหตุเกิดแห่งสังขารมีเพราะ อวิชชาเป็นสมุทัย ความคับสังขารมีเพราะอริชชาคับ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 ชื่อว่า ปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับสังขาร

15) เมื่อใดอริยสาวกผู้ชัคอริชชา เหตุเกิดแห่งอริชชา ความคับอริชชา และปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับอริชชา อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็น สัมมาทิฐิ อริชชาคือ ความไม่รู้ในทุกข์ ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ในความคับทุกข์ ในปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับทุกข์ เหตุเกิดแห่งอริชชามีเพราะอาสวะเป็นสมุทัย ความคับอริชชามีเพราะอาสวะคับ อริยมรรค ประกอบด้วยองค์ 8 ชื่อว่า ปฏิบัติที่จะให้ถึงความคับอริชชา

16) เมื่อใด อริยสาวกผู้ชัคอาสวะ อาสวสมุทัย อาสวานิโรธ อาสวานิโรธคามินีปฏิบัติ อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ อาสวะได้แก่ อาสวะ 3 คือ กามาสวะ ภวาสวะ อริชชาสวะ เหตุเกิดแห่งอาสวะมีเพราะอริชชาเป็นสมุทัย ความคับอาสวะมี

เพราะอวิชชาเป็นสมุทัย ความดับอาสวะมีเพราะอวิชชาดับ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8
ชื่อว่าปฏิปทาที่จะให้ถึงความดับอาสวะ

เมื่อพระสารีบุตรแสดงสัมมาทิริจขลงแล้ว ภิกษุทั้งหลายต่างชื่นชมยินดีภาษิต
ของท่าน¹

2. สารีบุตรเถรคาถา พระสารีบุตร ได้กล่าวประกาศความประพาศของท่าน
แก่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายมีใจความว่า

ผู้ใดสมบุรณ์ด้วยกิล สงบระงับ มีสติ มีความคำริชอบไม่ประมาท ยินดีแก่เฉพาะ
กรรมฐานภาวนา มีใจมั่นคงอย่างยิ่ง ยินดีด้วยปัจจัยความมีตามได้ ปราชัญทั้งหลาย เรียกผู้
นั้นว่าภิกษุ ภิกษุเมื่อบริโภคอาหารจะเป็นของสด หรือของแห้งก็ตาม ไม่ควรคิดในรสอาหาร
บริโภคอาหารแต่พอประมาณ มีสติอยู่ การบริโภคอาหารยังอีก 4-5 คำ จะอิ่มควรงดเสีย
แล้วค้ำน้ำเป็นการสมควรเพื่ออยู่สบายของภิกษุ การนุ่งห่มจีวรอันสมควร การนั่งขัดสมาธิ
นับว่าเป็นประโยชน์ เป็นการอยู่สบายของภิกษุ ผู้มีใจเด็ดเดี่ยว ภิกษุใดพิจารณาเห็นสุข
โดยความเป็นวาทซ์ พิจารณาเห็นทุกข์โดยความเป็นลูกศรปักอยู่ที่กาย ความดีนั้นว่าเป็นตัว
เป็นตน ในอทุกขมสุขเวทนา ไม่มีแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นไม่ติดอยู่ในโลกด้วยกิเลส ภิกษุผู้มี
ความปรารณาลามก เกียจคร้าน ได้สคับน้อย ไม่เลือเพื่ออย่าได้มาอยู่ในสำนักของท่าน
ไม่ว่าในกาลใด จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการให้อิวาทแก่บุคคลเช่นนั้น ขอให้ภิกษุผู้
เป็นพหูสูต เป็นปราชัญตั้งมั่นอยู่ในศีล เป็นผู้ทำใจให้สงบระงับเป็นนิตย์ จงมาประคิฐฐาน
อยู่บนที่ระชะของท่านเถิด ภิกษุใดประกอบด้วยธรรมเครื่องเห็นชา ยินดีในธรรมเครื่อง
เห็นชา ภิกษุนั้นยอมพล่านิพพานอันเป็นธรรมเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม ส่วนภิกษุใด
ละธรรมเครื่องเห็นชาได้แล้ว ยินดีในอริยมรรคอันเป็นทาง ไม่มีธรรมเครื่องเห็นชา
ภิกษุนั้นยอมบรรลุนิพพาน อันเป็นธรรมเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม พระอรหัตต์ทั้งหลาย

¹ เรื่องเดียวกัน.

อยู่ในสถานที่ใดเป็นบ้านหรือป่า เป็นที่นอนหรือที่ลุ่มก้นค้ำ ที่นั้นเป็นภูมิสถานอันนารีบรมย์
 คนผู้แสวงหากามยอมไม่ยินดีในป่า เหมือนท่านผู้ปราศจากความกำหนัด ซึ่งจะยินดีในป่า
 อันนารีบรมย์ เพราะท่านเหล่านั้นเป็นผู้ไม่แสวงหากาม บุคคลควรเห็นท่านผู้มีปัญญา
 โทรมีปกคิกลาวตักเตือน เหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้ ควรคบคิดเห็นเช่นนั้น เพราะเมื่อคบ
 คิดเห็นเช่นนั้น ย่อมมีแต่ความดีไม่มีชั่วเลย ปราชญ์ควรโอวาทสั่งสอน ควรห้ามผู้อื่นจาก
 ธรรมที่มีโทษของสัตว์มนุษย์ บุคคลผู้เป็นปราชญ์เช่นนั้น ย่อมเป็นที่รักใคร่ของสัตว์มนุษย์เท่านั้น
 แต่ไม่เป็นที่รักใคร่ของอสัตว์มนุษย์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วทรงแสดงธรรมแก่ผู้อื่นอยู่
 พระสารีบุตรผู้มุ่งประโยชน์ทั้งใจฟัง การตั้งใจฟังของท่านไม่ไร้ประโยชน์ เพราะท่าน
 เป็นผู้หมกอาสวะ เป็นผู้หลุดพ้นได้ด้วยการฟังธรรมนั้น ท่านไม่ได้ถึงความปรารถนาเพื่อ
 บรรลุบุพเพนิวาสญาณ ทิพจักขุญาณ เจโตปริยญาณ อิทธิวิธีจตุปปากญาณ ทิพโสชฌญาณมา
 แรกก่อน แต่คุณธรรมดังกล่าวได้มีขึ้นแก่ท่านพร้อมกับการบรรลุมรรคผล เหมือนคุณธรรมคือ
 พระสัพพัญญุตญาณ ได้มีแก่พระพุทธเจ้ามียกย่องหนึ่งยากกล่าวว่า มีลักษณะที่อันรูปหนึ่งอุปนิสัย
 เป็นพระเถระผู้อุ้มค้ำด้วยปัญญาห่มผ้าสังฆาณีนั่ง ญาณอยู่โคนไม้ ลาวกของพระพุทธเจ้า
 ผู้กำลังเข้าสมาบัติอันไม่มีวิคัล ในขณะที่ถูกยกย่องที่ระยะก็ยิ่งประกอบด้วยธรรมคือความนิ่ง
 อย่างประเสริฐ ภูเขาหินล้วนตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ฉันทโค ภิกษุยอมไม่หวั่นไหวเหมือนภูเขา
 เพราะสิ้นโมหะ ก็ฉันทนั้น ความชั่วช้าเพียงเท่าปลายขนทราย ย่อมปรากฏเหมือนเท่าก่อน
 เมฆ แก่ภิกษุผู้ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน แสงหาความสะอาดเป็นนิคย พระสารีบุตรกล่าวว่า
 ท่านไม่ยินดีต่อความตายและชีวิต ท่านเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะจะละทิ้งร่างกายไปนี้ ท่านไม่
 ยินดีต่อความตายและชีวิต รอคอยเวลาตายเหมือนลูกจ้างรอให้หมดเวลาทำงาน ความ
 ตายนี้นิ่งนอนในสองคราวคือในเวลาแก่หรือในเวลาหนุ่ม ผู้ที่จะไม่ตายเลยยอมไม่มี
 เพราะฉะนั้นจึงว่าเพ็ญแต่สัมมาปฏิบัติเถิด จงอย่าได้ปฏิบัติผิดให้ได้รับความพินาศเสียเลย
 เวลาอย่าได้ล่วงเลยท่านทั้งหลายไปเสียโดยเปล่าประโยชน์เลย เมืองที่ตั้งอยู่ชายแดน
 เขาคุ่มครองป้องกันทั้งภายนอกและภายในฉันทโค ท่านทั้งหลายจงคุ้มครองคนฉันทนั้นเถิด
 เวลาอย่าได้ล่วงเลยท่านทั้งหลายไปเสียโดยความประมาท เพราะผู้ที่ปล่อยให้เวลาล่วง
 เลยไปโดยประมาท ต้องพากันไปเสว้าศึกยึดเยี้ยอยู่ในรก ดิग्ฆุผู้สงบระงับ งดเว้น

โทษ เครื่องเสวราหมองใจได้อย่างเด็ดขาดมีปกติผูกด้วยปัญญาไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมกำจัดบาปกรรม
 ได้เหมือนลมพัดใบไม้ให้ร่วงหล่นไป ภิกษุผู้สงบระงับการละเว้นกองกิเลสและกองทุกข์ที่
 เป็นเหตุทำให้เกิดความคับแค้น มีใจผ่องใสไม่ขุ่นมัว มีศีลเป็นนักปราชญ์ พึงทำที่สุดแห่ง
 ทุกข์ได้ บุคคลไม่ควรคุ้นเคยกับบุคคลบางพวก จะเป็นภคหัตถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ที่เบื้องตน
 เขาเป็นคนดี แต่ตอนปลายเป็นคนไม่ดี นิ वर्ณ 5 คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนะมิทธะ
 อุทธัจจะ วิจิกิจฉา เป็นกรรมเครื่องเสวราหมองจิต สมมติจิตของภิกษุผู้ผูกด้วยความไม่
 ประมาท ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยเหตุ 2 ประการคือ ด้วยผู้สักการะ หรือไม่มีผู้สักการะ
 นักปราชญ์เรียกบุคคลผู้เพ่งธรรมอยู่เป็นปกติ พากเพียร เป็นเนืองนิตย์พิจารณาเห็นด้วยปัญญา
 สุขุม สิ้นความยึดถือและความยินดี ว่าเป็นสัตว์บุรุษ พระเถระ (หมายถึงพระสารีบุตร) ผู้ยังพระ
 ธรรมจักรซึ่งพระพุทธเจ้าให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตาม เป็นผู้มีปัญญาผู้มาก มีจิตมั่นคง
 เป็นผู้เสมอด้วยแผ่นดินและไฟ ย่อมไม่ยินดียินร้าย ภิกษุ (หมายถึงพระสารีบุตร) ผู้บรรลุนิ
 ภูมิตวารมีธรรมแล้ว มีปัญญาเครื่องตรัสรู้มาก เป็นนักปราชญ์ผู้ใหญ่ เป็นผู้ดับความทุกข์
 ร้อนได้ทุกเมื่อ เป็นผู้มีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้า ปฏิบัติคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้สมบูรณ์
 แล้ว ถอนตัดหาเครื่องนำไปสู่ภพแล้ว พระสารีบุตรได้กล่าวเตือนภิกษุทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลาย
 จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด นี่เป็นคำสั่งสอนของพระสารีบุตรผู้พ้นแล้ว
 จากกิเลสทั้งปวงจะปรินิพพาน.¹

3. มูลเหตุของการแสดงสังคี่ศุกร พระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์ประมาณ 500
 รูปเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ เสด็จถึงเขตนครปาวาของมัลล กษัตริย์ ได้ประทับ ณ
 สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร ขณะนั้นมัลลกษัตริย์ได้สร้างท้องพระโรงหลังใหม่ชื่อ
 อุพทกะ ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเข้ามาในอาณาเขตของตนจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธ
 องค์ มัลลกษัตริย์เหล่านั้นประสงค์จะนิมนต์พระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูปให้
 ประทับในท้องพระโรงนั้นเป็นพระฤกษ์ก่อน เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มัลล
 กษัตริย์เหล่านั้น

¹ สุยามรรณสูตร เคาปิถิ, สุตตนิคคปิฎเก ขุททกนิกายสุส วิมานเปตวตฺต-เถร-

พระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์แล้วได้เสด็จไปประทับในท้องพระโรงนั้น ทรงแสดงธรรมมีกตา
 แลมีลลนัตริย์เหล่านั้น ให้เห็นแจ้งให้สมาทาน อจหาญ รื่นเริง เป็นเวลานาน แล้วได้
 ส่งมีลลนัตริย์เหล่านั้นกลับไป พระพุทธองค์ทรงทอดพระเนตรดูภิกษุสงฆ์สงฆ์หนึ่งอยู่แล้ว
 รับสั่งกับ พระสารีบุตรว่า ภิกษุสงฆ์เหล่านั้นปราศจากความหฤหฤและง่วงนอน ให้พระสารีบุตร
 แสดงธรรมมีกตาแก่ภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรจึงได้เล่าถึงการตายของนิกรนตนาภบุตรที่
 นครป่าวาให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า หลังจากที่นิกรนตนาภบุตรตายแล้วสาวกแตกแยกออกเป็น
 สองพวก ทะเลาะขัดแย้งกันว่าอีกฝ่ายไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัย ปฏิบัติผิด ฝ่ายตนปฏิบัติถูก
 คำสอนฝ่ายตนเป็นประโยชน์ ของอีกฝ่ายไม่เป็นประโยชน์ เป็นต้น เมื่อทะเลาะกันดังกล่าว
 สาวกของนิกรนตก็เสื่อม สาวกที่เป็นภุชงค์หนุ่มสาวก็เบียดเบียนคลายความรักความ
 เชื้อติดในนิกรนตผู้เป็นสาวกของนาภบุตร เหตุที่เป็นเช่นนี้ พระสารีบุตรกล่าวว่า เป็นเพราะ
 ธรรมวินัยของนิกรนตนาภบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ไม่สามารถจะนำผู้ปฏิบัติให้ออกไปจากทุกข์ได้
 ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับเป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พำนักอาศัย ไม่ใช่ธรรมวินัยที่ทาน
 ผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ พระสารีบุตรได้กล่าวเปรียบกับพระธรรมวินัยของ
 พระพุทธองค์ว่าเป็นพระธรรมวินัยที่ทรงประกาศไว้ดีแล้ว เป็นไปเพื่อความสงบระงับ
 สามารถนำผู้ปฏิบัติออกจากทุกข์ได้ เป็นพระธรรมวินัย

ที่ท่านผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศไว้แล้ว พระสาวกผู้ใดกล่าวชักชวนภิกษุทั้งหลายให้สามัคคีไม่ทะเลาะวิวาทกันในธรรมนั้น ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุทั้งหลายได้ตั้งอยู่ยังยืนนาน เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย¹

4. การแสดงสังคี่ติสูตร พระสาวกผู้ใดรวบรวมธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้วในที่ต่าง ๆ เข้าเป็นหมวดหมู่ ตั้งแต่ธรรมที่มีตั้งแต่ 1 ข้อ 2 ข้อ . . . เรื่อยไปจนกระทั่งถึงธรรมะที่มี 10 ข้อ จัดเข้าเป็นหมวด ๆ ตั้งแต่หมวด 1 ถึงหมวด 10² ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำธรรมบางข้อของในบางหมวดที่นำเสนอใจมาวิเคราะห์ อธิบายความหมายธรรมให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น เพื่อเป็นแนวทางให้ทราบธรรมบางประการในสังคี่ติสูตร

หมวดที่ 1

ในหมวดนี้มีธรรมอยู่ 2 ข้อ³ มีลักษณะเป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่วคือ

1. สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร
2. สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้เพราะสังขาร

ข้อที่ 1 เข้าใจได้ง่าย ข้อ 2 ค่อนข้างเข้าใจยาก เนื่องจากคำว่าสังขารมีความหมายหลายอย่าง เช่น หมายถึงร่างกายของคนและสัตว์ หมายถึงต้นไม้หรือวัตถุสิ่งของ เช่น บ้านเรือน รถ เป็นต้น ในชั้นที่ 5 เมื่อกล่าวโดยสรุปเป็น 2 ได้แก่รูป

¹ สุยามภฏฐสฺส เตะปิภิกฺกั, สุตตนตปิภฺเก พินนิกายสฺส ปาฏิกวคฺโค, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2502), 11 : 222 - 225.

Nyanaponika Thera, The Life of Sariputta Thera, p. 45

² สุยามภฏฐสฺส เตะปิภิกฺกั, สุตตนตปิภฺเก พินนิกายสฺส ปาฏิกวคฺโค, 11 : 222 - 287.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

คือวัตถุรูปร่าง ส่วนอีก 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จัดเป็นนาม คือฝ่ายจิตใจ สังขารในชั้นที่ 5 หมายถึงสิ่งประกอบจิต ปรุงแต่งจิต หรือเรียกว่า เจตสิกธรรม¹ จากคำอธิบายนี้จึงวิเคราะห์ออกมาเป็นข้อสรุปได้ว่า สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้เพราะสังขาร หมายถึงเมื่อร่างกายยังคงมีอยู่ไม่สูญทำลายและส่วนที่เป็นจิตใจยังอยู่รูปร่างนั้น สัตว์ทั้งหลายก็ยังดำรงอยู่ได้

หมวด 2

ในหมวดนี้มีธรรมประเภทที่เป็น 2 ๆ ซึ่งมีทั้งที่เป็นฝ่ายกลาง ๆ ฝ่ายไม่ดี และฝ่ายดี ซึ่งผู้วิจัยจะนำธรรมบางข้อที่เห็นว่าควรจะอธิบายเพิ่มมากล่าวดังต่อไปนี้

1. อวิชชาและภวตณฺหา อวิชชาคือความไม่รู้ ความโง่ ความเขลา ภวตณฺหาคือกตณา ในภพ หมายถึงความอยากเป็นอยู่ในภพที่เกิดด้วยความอาลัยและความอยากเกิดในภพที่ปรารถนาต่อไป²

¹วิสุทธิมรรค นาม ปกรณวิเสสสุต คติโย ภาค, (พระนคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), 3 : 10.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2,

(พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 9 - 10.

สุขามรรค เตปิฏก, อริยมรรค วิภังโก, พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2498), 35 : 1.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวกอวาท, พิมพ์ครั้งที่

ที่ 69. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2520), หน้า 45-46.

²สุขามรรค เตปิฏก, ทิวณิกาย ปาฎิกถาคโค, 11 : 226.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2, หน้า 19.

2. ภาทิสฺสึและวิภาทิสฺสึในพระอภิธรรมปิฎกอธิบายว่า ภาทิสฺสึคือมีความเห็นว่าเกิด ได้แก่ เห็นว่าอตฺตคาและโลกจะมี วิภาทิสฺสึคือมีความเห็นว่าไม่เกิด ได้แก่ เห็นว่าอตฺตคาและโลกจะไม่มี¹

ในข้อ 1. 2. นี้เป็นธรรมประเภทที่เป็นฝ่ายอกุศล คือเป็นประเภทของกิเลส
ธรรมในหมวด 2 ส่วนใหญ่สามารถเข้าใจได้ง่าย ฉะนั้นผู้วิจัยเห็นว่าไม่จำเป็นต้องกล่าวไว้ในที่นี้

หมวด 3

ธรรมมีอย่างละ 3 ๆ ที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรจะได้มีการวิเคราะห์หรืออธิบายขยายความเพิ่มเติมมีดังนี้

1. ภพ 3² คือ

- 1) กามภพ
- 2) รูปภพ
- 3) อรูปภพ

พระสารีบุตรได้แสดงภพ 3 ไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ เพื่อให้เข้าใจความหมายของภพทั้งนี้แจ่มแจ้งชัดเจนขึ้น ผู้เขียนจะได้อธิบายความหมายของภพทั้ง 3 ดังนี้

กามภพ หมายถึงภพที่เป็นกามาวจรคือมนุษย์โลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์ที่ยังเสพกาม และสวรรค์ 6 ชั้นคือ ชั้นจาตุมหาราชิก คาวคิงส์ ยาม कुสิต

¹ สุขามภฺรฺรฺสฺส เตปภฺก, ฌณิกายสฺส ปาฎิกวคฺโค, 11 : 226.

² สุขามภฺรฺรฺสฺส เตปภฺก, อภิธมฺมปิฎเก วิภงฺโก, 35 : 485

² สุขามภฺรฺรฺสฺส เตปภฺก, สุตตฺตปิฎเก ฌณิกายสฺส ปาฎิกวคฺโค, 11 : 228.

นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี¹

รูปภพ หมายถึงภพที่เป็นรูปาวจรคือพรหมมีรูป 16 ชั้น² ได้แก่

1. พรหมปราณีชชา
2. พรหมบุโรหิตา
3. มหาพรตมา
4. พรหมปริตตภา
5. พรหมอัปมาณาภา
6. พรหมอาัสรา
7. พรหมปริตตสุภา
8. พรหมอัปมาณสุภา
9. พรหมสุภกิตตา
10. พรหมเวหีปผลา
11. พรหมอสนัญฐิตตา
12. พรหมอวิหา
13. พรหมอทัปปา
14. พรหมสุทัสสา
15. พรหมสุทัสสี
16. พรหมอกนิฏฐา

¹สุขยารมณฺรุตฺต เติปิภัก, สุตฺตตนปิภเก พินนิกายสฺส สงฺจฺจตฺตนิกายสฺส มหาวคฺโค,
พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร : โรงพิมพ์ตามกฏราชวิทยาลัย, 2502), 19 : 531-532.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2,
หน้า 78 - 81.

²เรื่องเดียวกัน.

พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร ป.ช.9), วิมุตติรัตนมาลี,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520), 1 : 189.

รูปพรหมชั้นที่ 1 - 9 กระจายละเอียดวิญญาณฐิติ 7 ข้อ 2), 3), 4) ใน
หมวด 7 แห่งสังคีตสูตร¹

รูปพรหมชั้นที่ 10 คือเวทียปเปลา คือพระพรหมผู้ได้รับผลแห่งวิกขัมภนวิมุติอย่าง
ไพบูรณ์เต็มที่ ในเรื่องเกี่ยวกับโลกประลัยหรือการทำลายล้างโลก กล่าวไว้ว่าเมื่อ
คราวที่โลกถูกทำลายล้างด้วยน้ำมนั พระพรหมผู้ไปเกิดด้วยอำนาจปฐมฌาน 3 ชั้นคือ
พรหมปาริสัชชา พรหมบุโรหิตา มหาพรหมา และพระพรหมผู้ไปเกิดด้วย อำนาจทุติยฌาน
3 ชั้นคือ พรหมปริตตภา พรหมอัปปามา พรหมอากัสรา รวมเป็นพระพรหม 6 ชั้น
ก็ถูกทำลายล้างลงด้วย และเมื่อคราวที่โลกถูกทำลายล้างด้วยลม พรหมผู้ไปเกิดด้วย
อำนาจปฐมฌาน 3 ชั้น ทุติยฌาน 3 ชั้นคังกล่าวแล้ว และพระพรหมผู้ไปเกิดด้วยอำนาจตติยฌาน
3 ชั้น คือพรหมปริตตสุภา พรหมอัปปามสุภา และพรหมสุภกิงหา รวมเป็นรูปพรหม 9 ชั้น
ถูกทำลายล้างลงด้วยโดยไม่เหลือ แต่รูปพรหมชั้นที่ 10 คือเวทียปเปลาหนีพ้นจากการทำลาย
ล้างทุกอย่าง พระพรหมผู้ที่เกิดในพรหมภูมิชั้นนี้ไม่ว่าจะเป็นเวลาใดก็ตามย่อมจะได้รับ
ผลแห่งฌานกุศลของตนอย่างเต็มที่ ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่าเวทียปเปลา ผู้ที่จะไปเกิดในรูปพรหม
ชั้นเวทียปเปลาจะต้องได้บรรลุวิกขัมภนวิมุติชั้นที่ 4 คือจตุตถฌานสมาธิมาแล้ว และจะอยู่
เสวยสุข ณ พรหมวิมานชั้นนี้จนถึงอายุขัย เป็นเวลานานประมาณ 500 กัลป์²

รูปพรหมชั้นที่ 11 คืออสนีนิสิตตา กระจายละเอียดศัสตาวาส 9 ข้อ 5) ใน
หมวด 9 แห่งสังคีตสูตร³

รูปพรหมชั้นที่ 12 - 16 กุสุทธาวาส 5 ในหมวด 5 แห่งสังคีตสูตร⁴

¹หมวด 7 แห่งสังคีตสูตรในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 175-177.

²พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร ป.ช.9), วิมุตติวิธานมาลี, 1 : 147.

³หมวด 9 แห่งสังคีตสูตรในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 188-189.

⁴หมวด 5 แห่งสังคีตสูตรในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 173-174.

อรูปภพ ภพที่เป็นอรูปาวจร หมายถึงพรหมไม่มีรูป 4 ชั้น ตั้งแต่ชั้น
อากาसानัญจนายณะถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายณะ¹

อรูปพรหมชั้นอากาसानัญจนายณะ วิญญาณัญจนายณะ อากิญจัญญายณะ กุ
วิญญารูปี 7 ข้อ 5), 6) และ 7) ในหมวด 7 แห่งสังคีตสูตรนี้²

อรูปพรหมชั้นเนวสัญญานาสัญญายณะ กุสัคตาวาสข้อ 9. ในหมวด 9 แห่ง
สังคีตสูตรนี้³

2. อธิปไตย 3⁴ คือ

- 1) อตตะชาติปไตย ถือตนเป็นใหญ่
- 2) โลกาชาติปไตย ถือโลกเป็นใหญ่
- 3) ธรรมชาติปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่

พระสารีบุตรได้แสดงลักษณะนิสัยของคนไว้ 3 ประการ ซึ่งผู้วิจัยได้
อธิบายขยายความลักษณะ 3 ประการให้กว้างขวางออกไป เหตุที่ พระสารีบุตร
แสดงไว้โดยย่อก็ด้วยจุดประสงค์ที่จะรวบรวมหัวข้อธรรมเอาไว้ เพื่อจะได้จดจำไว้เป็น
อย่างเดียวกัน เมื่อจำหัวข้อหรือหัวใจของธรรมได้แล้วก็อาจจะอธิบายขยายความได้

อตตะชาติปไตย หมายถึงการถือเอาตนเป็นใหญ่นั้น คือการชอบทำอะไรตาม
ใจตัว เอาแต่ใจตัวเอง จนลืมนึกคิดว่าคนอื่นจะมีความรู้สึกอย่างไร หรือบางทีตนรักอะไร
ชอบอะไรก็มักจะคิดว่าคนอื่นก็คงรักและชอบสิ่งนั้นเช่นเดียวกัน แล้วพูดพร่ำว่านั่นแต่สิ่งนั้น

¹สมเด็จพะมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2,
หน้า 27.

²หมวด 7 แห่งสังคีตสูตรในวิทธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 177-178.

³หมวด 9 แห่งสังคีตสูตรในวิทธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 189-190.

⁴สยามรัฐสด เติบภูมิ, สุตตนตปิฎก ที่สมาธิภาวนาสส ปาฎีกา, 11 : 231.

จนผู้อื่นรำคาญ คนที่ถือตนเองเป็นใหญ่นั้นมักจะมีเรื่องซัดใจหรือมักจะทำเลาะวิวาทกับผู้อื่น เพราะไม่ว่ากันว่ามนุษย์นั้น "นานาจิตตัง" จะให้ผู้อื่นคิดและชอบเหมือนกับตนนั้นไม่ได้ สำหรับบุคคลธรรมดาทั่วไป คนที่ทำอะไรเอาแต่ใจตนเองนั้นย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของใคร ไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย เพราะเป็นคนเอาใจยาก เคี้ยวอารมณ์ดี เคี้ยวอารมณ์ร้าย ลักษณะของอัคราชิปไตยถ้าเปรียบเทียบกับอำนาจชิปไตยในการปกครอง อัคราชิปไตยก็คือระบอบเผด็จการหรือเรียกว่าเอกาชิปไตยนั่นเอง อย่างไรก็ตามคนที่ถืออัคราชิปไตยมิใช่ว่าจะมีแต่ส่วนที่ไม่ดีอย่างเดียว ส่วนที่ดีของอัคราชิปไตยก็มีอยู่ เช่น คนที่มีอัคราชิปไตยจะมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง ยากที่จะถูกคนอื่นชักนำหรือยุยงส่งเสริมไปในทางเสียหายได้ ถ้าคนที่มีอัคราชิปไตยจะทำอะไรในสิ่งที่ไม่ดีก็เพราะเขาเองพอใจอย่างนั้น คนที่ยึดอัคราชิปไตยจึงเป็นไปไม่ได้ทั้งในค่านดีและค่านไม่ดี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางค่านจิตใจและภูมิธรรมของคนนั้น ๆ จะอย่างไรก็ตามผู้เขียนไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะนำหลักอัคราชิปไตยซึ่งเป็นลักษณะของเผด็จการไปใช้ในการปกครองบ้านเมือง ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น

โลกาชิปไตย ถือเอาโลกเป็นใหญ่ ถือความนิยมของสังคมเป็นหลัก บางครั้งก็หาคำหนึ่งไม่ว่าการกระทำเช่นนั้นจะดีงามหรือเหมาะหรือไม่ เข้าลักษณะพวกมากลากไป ไม่ค่อยเป็นตัวของตัวเอง การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยที่ถือเอาความเห็นของคนส่วนใหญ่เป็นหลักก็จัดเข้าในประเภทของโลกาชิปไตยนี้ การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้นถ้าประชาชนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนก็จะ เป็นสิ่งที่ดีมาก แต่ถ้าประชาชนส่วนมากโง่เขลาเบาปัญญา ไม่มีวิจาร์ณญาณว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรชอบธรรม อะไรไม่ชอบธรรม ก็อาจจะเป็นเครื่องมือของบุคคลบางกลุ่มที่มีสติปัญญาสูงกว่า ใ้ประชาชนเป็นฐานอำนาจแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองได้ อย่างไรก็ตามโลกาชิปไตยหรือประชาธิปไตยในแง่ของการปกครองหรือบริหารบ้านเมือง ย่อมจะดีกว่าอัคราชิปไตยหรือเผด็จการ เพราะได้สนองประโยชน์และความต้องการของคนส่วนมาก ในแง่ของคนธรรมดาไม่ค่อยจะคิดนัก เช่น บางคนอยากจะทำความดี อยากจะทำบุญกุศล แต่เป็นการทำเอาหน้าให้คนเขาเลื่องลือกัน ให้เขายกย่องสรรเสริญว่าตน

เป็นคนใจบุญใจกุศล หรือถ้าไม่ทำความชั่วก็ไม่ไร เพราะกลัวบาปหรือกลัวว่าจิตใจของตนจะ
 ชั่ว แต่เป็นเพราะเกรงว่าคนอื่นจะครหาโทษหาเท่านั้นเอง อย่างไรก็ตามการทำตามความ
 นิยมของสังคมหรือของโลกในทางดีก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์เช่นเดียวกัน ข้อควรระวังคืออย่า
 ยึดถือหรือเอาอย่างตามสังคมในทางที่ผิด ๆ

ธรรมาธิปไตย คือการถือธรรมะเป็นใหญ่ ธรรมะเป็นความดี ความชอบ
 เป็นบุญ เป็นกุศล ทำอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นบุญกุศล การกระทำที่จะเป็นบุญกุศลต้องดูที่
 ผลของการกระทำ สิ่งใดก็ตามที่ทำแล้วไม่ก่อความทุกข์เดือดร้อนให้แก่ใคร แต่เป็น
 ประโยชน์แก่ผู้อื่น แก่สังคม อันเป็นส่วนรวม วิญญูชนคือนักปราชญ์ที่มีศีลธรรม มีคุณธรรมสูง
 ก็สรรเสริญการกระทำนั้นจัดเป็นบุญกุศล ในทางตรงกันข้ามการกระทำใดก่อความทุกข์
 ความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและแก่สังคมอันเป็นส่วนรวม การกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี ผู้ที่ยึด
 ธรรมเป็นใหญ่หรือที่เรียกว่าธรรมาธิปไตยนั้น ถ้าเป็นนักปกครองก็จะเป็นนักปกครองที่ดี
 มีความเมตตา กรุณา ไม่มีความลำเอียงด้วยอคติ ไม่ว่าจะเพราะความรัก เกลียด
 กลัว หรือเพราะความหลง และไม่ถือเอาแต่ใจตนเป็นหลักแบบอัคราธิปไตย และไม่
 ทำตามอย่างโลกเขาเสมอไปอย่างโลกาธิปไตย ธรรมะเป็นความดีความถูกต้อง ก็ย่อม
 เป็นความดีทุกยุคทุกสมัยคงทนต่อการพิสูจน์ เป็นความดีนิรันดร ผู้ถือธรรมะเป็นใหญ่ย่อม
 จะรักความยุติธรรม รักความถูกต้อง แม้ชีวิตก็อาจสละได้เพื่อพิทักษ์รักษารธรรมะไว้ เช่น
 ไม่ยอมลงละเมิดศีลธรรมเพราะเหตุแห่งชีวิต ถึงจะยากจนอดตายก็ไม่ลักขโมยเขากิน
 และพร้อมที่จะเสียสละชีวิตของตนเพื่อรักษารธรรมะ เพื่อคงความยุติธรรมให้ดำรงคงอยู่
 เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกทั้งมวล ผู้ที่ถือธรรมะเป็นหลักในการครองชีวิตย่อมเป็นตัว
 ของตัวเอง มีวิจารณ์ญาณ รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว มีสติอยู่เสมอ ยึดถือธรรมเป็นหลักใน
 การประพฤติปฏิบัติก็อย่างนี้เรียกว่าธรรมาธิปไตย ผู้ที่มีธรรมาธิปไตยเป็นพื้นฐานของจิตแล้ว
 ไม่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะใด มีอาชีพอะไรก็ตาม เขาจะเป็นคนดีในฐานะนั้น ๆ หาก
 เป็นครูก็เป็นครูที่ดี เป็นศิษย์ก็เป็นศิษย์ที่ดี เป็นพ่อแม่ก็เป็นพ่อแม่ที่ดี เป็นนักบวชก็เป็น
 นักบวชที่ดี เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองก็เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี ฉะนั้นธรรมาธิปไตยจึง
 เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาในทุกกาลเวลาในที่ทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นที่ไหน บ้าน ครอบครัว

โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ในทุกกระทรวงทบวงกรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปกครองบ้านเมือง ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า คอร์รัปชันจะลดน้อยลงหรือหมดไป สังคมจะเกิดความสงบสุขร่มเย็นได้โดยที่ผู้มีอำนาจในบ้านเมืองทุกระดับชั้นตั้งแต่ผู้น้อยจนกระทั่งผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศยึดหลักธรรมมาธิปไตยอย่างแท้จริงเท่านั้น

3. สังขาร 3¹ คือ

- 1) ปุญญาภิสังขาร
- 2) อปุญญาภิสังขาร
- 3) อเนญชาภิสังขาร

พระสารีบุตรได้แสดงสังขาร 3 อย่างนี้ไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ ผู้เขียนเห็นว่าควรจะได้ขยายความเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจความหมายของสังขารทั้ง 3 นั้นดียิ่งขึ้น ดังนี้

ปุญญาภิสังขาร ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นกามาวจร รูปาวจร ซึ่งสำเร็จด้วยทาน สีล และภาวนา

อปุญญาภิสังขาร ได้แก่ อกุศลเจตนาที่เป็นกามาวจร

อเนญชาภิสังขาร ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรูปราวจร

ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร เรียกว่ากรรมภาพ คือกรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่ภพทั้งหมด²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 229 - 230.

² ดูขมรรณสูตร เทปิฎก, อภิขมมปิฎกเถ วังโค, 35 : 181 - 182.

หมวด 4

ธรรมเมื่ออย่างละ 4 ที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงไว้ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าควรจะได้อธิบายขยายความเพิ่มเติมมีดังนี้

1. อาหาร 4¹ คือ

- 1) กวฬิงการอาหาร อาหารที่จะต้องกลืนกิน
- 2) ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะ
- 3) มโนสัญเจตนาหาร อาหารคือมโนสัญเจตนา
- 4) วิญญาณาหาร อาหารคือวิญญาณ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ว่า ธรรมอันใดชื่อว่าอาหารนั้น เพราะเป็นปัจจัยนำผลมา อาหารที่กลืนกิน ย่อมเลี้ยงกายให้เป็นไป ผัสสะนั้น หมายถึงความประจวบกันแห่งอายตนะ ภายใน ภายนอก และวิญญาณ เป็นปัจจัยแห่งเจตสิกอันจะพึงเกิดขึ้นมีเวทนาเป็นต้น มโนสัญเจตนา หมายถึงความจงใจ เป็นปัจจัยแห่งการทำการพูด การคิด ซึ่งจัดเป็นกรรมวิญญาณ แบ่งเป็น 2 คือ วิถีวิญญาณได้แก่จิตที่เกิดทางทวาร 6 และปฏิสนธิวิญญาณ ได้แก่ วิญญาณในปฏิสนธิแรกเกิด วิถีวิญญาณก็คือ วิญญาณที่เกิดจากผัสสาหาร ส่วนปฏิสนธิวิญญาณ อันเป็นปัจจัยแห่งนามรูป กล่าวโดยสมมติ คือ อักขภาพข้างหน้าอันจะเจริญขึ้นโดยลำดับ จัดเข้าในองค์แห่งปฏิจจสมุปบาทชื่อว่า วิญญาณปัจจุสนา นามรูป¹ ซึ่งแปลว่า นามรูป ย่อมเกิดขึ้นเพราะ วิญญาณเป็นปัจจัย²

¹ สยวามรณสูตร เทปิฎก, สุตตคนตปิฎก ที่มณิกายสูตร ปาฎิกาวตโต, 11; 240.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2.

นี้เป็นคำอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้เขียนจะได้นำมาเปรียบเทียบกับคำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งได้อธิบายตามแนวของนักปราชญ์ฝรั่งว่า

อาหาร 4 เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสภาพความเป็นจริงในธรรมชาติของมนุษย์ว่า อาหารของมนุษย์นั้น ไม่ใช่จะมีแต่เฉพาะสิ่งที่กินเข้าไปจริง ๆ เท่านั้น ยังมีอย่างอื่นอีกที่เป็นอาหารและช่วยให้ชีวิตมนุษย์ยืนยาว หรือสามารถจะใช้แทนอาหารที่กินทางปากได้ อาหารที่กินทางปากเช่นข้าว เรียกว่า กวฬิงการาหาร และนอกจากนี้ยังมีอาหารอีก 3 ประเภทคือ

1. ฌัสสะ หมายถึงการถูกต้องของเกี่ยว ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นตามคุณ อาจจะเป็นการพบเห็นมิตรสหายญาติพี่น้อง การร่วมหมู่สมาคมที่พึงพอใจ การได้ดูสิ่งแปลกพิสดารเจริฐตา พังเสียงที่ไพเราะ ซึ่งอาจเป็นความอึดเอิบใจ ถึงกับทำให้คนลืมรับประทานอาหารจริง ๆ ก็ได้ คนที่ได้เห็นองค์พระพุทธเจ้า อาจจะไม่อดเอิบจนไม่ตองกินข้าวปลาอาหาร เพราะการเห็นพระพุทธเจ้านั้น ก็เป็นผู้สละซึ่งเป็นอาหารอย่างหนึ่ง เรียกว่า ฌัสสาหาร

2. มโนสัญเจตนา หมายถึงความหวัง ซึ่งทางจิตวิทยาถือเป็นปัจจัยอันสำคัญอย่างหนึ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ ความหวังในกาลข้างหน้าอาจจะช่วยชีวิตให้ยืนยาวต่อไป คนที่โกลจะตาย แต่หวังจะได้เห็นลูกซึ่งรูปร่างกำลังเดินทางมาสามารถจะมีชีวิตอยู่จนกระทั่งลูกมาถึง คนที่มีความทุกข์ยากลำบากอย่างแสนเข็ญ ถ้ายังมีความหวังอะไรในกาลข้างหน้าอยู่ ซึ่งเป็นความหวังในทางที่ดีที่ซำสุด ความหวังนั้นจะช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตให้ยืนยาวต่อไป เหมือนหนึ่งว่าเป็นอาหาร คนที่กำลังนึกหวังสิ่งที่พึงใจที่กำลังจะมาถึง นอกจากจะไม่มีชีวิตวิไทย ไม่ตองการอาหารแล้ว แม้จะถูกบังคับให้รับประทานอาหารก็อาจจะรับประทานไม่ได้ เพราะมีความรู้สึกว่าร่ำเอิบเสียแล้ว ความหวังจึงเป็นอาหารสำคัญอย่างหนึ่ง เรียกว่า มโนสัญเจตนาหาร

3. วิทยาน หมายถึง วิชาความรู้ วิชาอาหารสำคัญอย่างหนึ่ง คนที่ต้องการ
 ภู่นรูนี้ หรือมีทางที่จะรูอะไร เป็นการประจำวัน ถ้ามีเหตุขัดข้องไม่ให้รู้เข้าวันโลกก็รูสึก
 เหมือนขาดอาหารไปในวันนั้น ผู้ที่รักความรู้รักการศึกษา เมื่อได้ความรู้มาก็อิมเอิบเป็น
 อาหารอันประเสริฐ สามารถแทนอาหารที่กินเข้าไปจริง ๆ ได้ พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้
 แล้วใหม่ ๆ ก็เมื่อเรื่องเล่าว่า ไม่ต้องเสวยพระกระยาอาหารอยู่หลายวัน เรื่องที่พระพุทธ
 เจ้าไม่ได้เสวยพระกระยาอาหารหลายวันภายหลังการตรัสรู้นั้นเชื่อได้เพราะความรู้อันประเสริฐ
 ที่ได้จากการตรัสรู้นั้น เป็นอาหารได้จริง ให้ความอิมเอิบอย่างอาหารที่กินเข้าไปได้จริง ๆ

หลวงวิจิตรวาทการกล่าวต่อไปว่าเมื่อนักปราชญ์ฝรั่งอธิบายอย่างนี้เขาสรร เสริญ
 ธรรมของพระพุทธเจ้าว่าทันสมัยแท้ เพราะตรงกับความเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์
 ตรงกับหลักจิตวิทยาแม้ในสมัยใหม่ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ฉลาดลึกซึ้ง หลวงวิจิตรวาทการ

ได้เปรียบเทียบคำอธิบายตามแนวของนักปราชญ์ฝรั่งกับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 กรมพระยาวชิรญาณวโรรสว่าผิดกันมาก เพราะมุ่งอธิบายกันไปคนละทาง คือปราชญ์ของ
 ไทยมุ่งอธิบายในแง่โลกุตตระ แต่ปราชญ์ฝรั่งอธิบายในแง่โลกียะ คำอธิบายของนักปราชญ์
 ไทยจึงสูงกว่า แต่ถ้าเชื่อว่าธรรมของพระพุทธเจ้าอาจจะไขประโยชน์ได้ 2 ทาง เสมอ
 คือ ทั้งทางโลกียะ และทางโลกุตตระ การเรียนรู้คำอธิบายทางโลกียะไว้มากก็เป็นประ-
 โยชน์เหมือนกัน และการนำเอาคำอธิบายมาเปรียบเทียบกันดังกล่าวนานี้ ก็มีได้มุ่งจะแสดง
 ว่า คำอธิบายของนักปราชญ์ฝรั่งดีกว่าของนักปราชญ์ไทย¹

ผู้เขียนได้นำเอาคำอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
 วโรรส และคำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการมาเปรียบเทียบกัน นี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าธรรม
 ที่เป็นคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาซึ่งสามารถอธิบายได้ในหลายแง่ ตามสติปัญญาความ
 สามารถของแต่ละบุคคล และการอธิบายธรรมดังกล่าวมิใช่จุดมุ่งหมายของวิทยานิพนธ์นี้
 ถ้าจะอธิบายให้ละเอียดลึกซึ้งจะต้องทำเป็นวิทยานิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

¹หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล, พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร : โรงพิมพ์
 ส. ธรรมภักดี, 2500), 3 : 97 - 102.

2. การมาและการไปของบุคคล 4 ประเภท¹ คือ

- 1) บุคคลผู้มีคมา กลับมืดไป
- 2) บุคคลผู้มีคมา กลับสว่างไป
- 3) บุคคลผู้สว่างมา กลับมืดไป
- 4) บุคคลผู้สว่างมา กลับสว่างไป

พระสารีบุตรได้แสดงลักษณะการมาและการไปของบุคคลไว้ 4 ประการ โดยย่อangkกล่าว ผู้เขียนเห็นว่าควรจะได้ศึกษาวิเคราะห์ความหมายโดยละเอียดของลักษณะทั้ง 4 ประการดังกล่าว่าว่ามีอย่างไรบ้าง

คำว่า การมาและการไป หมายถึงการมาเกิดของบุคคลในโลกนี้ และการดำเนินชีวิตจนวาระสุดท้ายคือตายจากโลกนี้ไป ซึ่งผู้เขียนจะอธิบายความหมายของแต่ละประเภทดังต่อไปนี้

ประเภทที่ 1 ผู้มีคมา กลับมืดไป หมายถึงผู้ที่เกิดในสกุลต่ำยากจนต้องประสบกับความลำบากยากเข็ญแสนสาหัสนานาประการ ขาดโอกาสและเครื่องส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าในชีวิต แศหาธุลีสำคัญในตัวไม่ กลับเก็บจรรยาการทำงาน ประกอบแต่กรรมชั่วต่อไป จนตลอดชีวิต ย่อมประสบเคราะห์กรรมและความทุกข์ทรมานในชาตินี้ ครั้นสิ้นชีวิตลงก็ไปสู่ภพภูมิที่เป็นทุกข์ยิ่งขึ้นไปอีก

ประเภทที่ 2 ผู้มีคมา กลับสว่างไป ตอนแรกก็เหมือนกับบุคคลประเภทที่ 1 แต่มีความรู้สึกสำนึกตัวเกิดความรู้สึกว่า ที่ตนได้รับความทุกข์ยากอยู่ทุกวันนี้ เป็นเพราะอกุศลกรรมที่ตนได้กระทำไว้แต่ปางก่อน บัดนี้จึงควรชวนชวายประกอบแต่กรรมดี ขยันขันแข็งในการศึกษา ประกอบสัมมาชีพ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทุกขยาก ตามสติกำลังความสามารถ บำเพ็ญแต่กุศลกรรมจนตลอดชีวิต ย่อมจะประสบความสุขความเจริญตามสมควรแก่กุศลกรรมนั้น ครั้นสิ้นชีพลงก็จะไปสู่ภพภูมิที่เป็นสุคติ

¹สุยามภุรสุส เทปิฏก, สุตตบทปิฏก ที่ฉนิกาย: สุต ปาฏิภาดโค, 11: 245.

ประเภทที่ 3 ผู้สว่างมา กลับมืดไป หมายถึงผู้ที่เกิดมาในสกุลสูงร่ำรวยมีสิ่งอำนวยความสะดวกและความสะดวกสบาย นานาประการที่จะช่วยให้คนได้รับความสุข ความก้าวหน้าและความเจริญรุ่งเรือง แต่กลับละโอกาสอันดีงานนั้นเสีย เป็นคนเกียจคร้าน ประกอบแต่กรรมชั่วอยู่เป็นนิตย์ ย่อมจะประสบกับความทุกข์ความเดือดร้อนในปัจจุบันชาตินี้ ครั้นสิ้นชีวิตลงก็จะไปสู่ภพภูมิที่เป็นทุกข์ยิ่งขึ้นไปอีก

ประเภทที่ 4 ผู้สว่างมากลับสว่างไป ในตอนแรกเหมือนกับบุคคลประเภทที่ 3 ทั้งเป็นผู้ไม่ละโอกาสอันดีงานที่จะสร้างความก้าวหน้า และความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชีวิต ประกอบแต่กรรมดีทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นอยู่เสมอ ย่อมจะประสบกับความผาสุกและความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป ครั้นถึงแก่กรรมลงก็จะไปสู่ภพภูมิที่เป็นสุคติ

เมื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการมาและการไปของบุคคล 4 ประเภท ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่า ธรรมข้อนี้ยอมรับ ฐานะของบุคคลในสังคมาสามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ คือจากรู้นะต่ำขึ้นสู่ ฐานะสูงทางสังคมา หรือจากรู้นะสูงทางสังคมาตกลงต่ำได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การกระทำของบุคคลนั้น ๆ เอง

3. อธิธิบาท 4 คือ¹

- 1) ฉันทสมาธิปัตธานสังขาร
- 2) วิริยสมาธิปัตธานสังขาร
- 3) จิตตสมาธิปัตธานสังขาร
- 4) วิมังสาสมาธิปัตธานสังขาร

อธิธิบาทมีความหมายอย่างไร พระสารีบุตรแสดงไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ ผู้เขียนจึงได้ค้นคว้าหากำอธิบายจากที่ต่าง ๆ เพื่อให้ทราบความหมายของอธิธิบาท 4 ดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ว่า
อิทธิบาทคือคุณธรรมที่จะให้สำเร็จความประสงค์ 4 อย่างคือ

1. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
2. วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น
3. จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่ทอดทิ้ง
4. วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

ผู้ใดมีคุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้บริบูรณ์แล้ว ย่อมให้ถึงความสำเร็จในสิ่งที่ประสงค์

ได้¹

ในที่นี้มีศัพท์ที่ควรจะอธิบายความหมายอยู่หลายศัพท์คือ

อิทธิ ในที่นี้หมายถึง ความสำเร็จ ความสำเร็จ ความได้ ความถึงหรือเข้าถึง ความชำนาญ
ชำนาญ ความกระทำให้แจ้งซึ่งธรรมเหล่านั้น

อิทธิบาท หมายถึง เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธ ของ
บุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

การเจริญอิทธิบาท หมายถึงการ เสพ การบำเพ็ญ การทำให้มากซึ่ง ฉันทะ
วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

สมาธิในอิทธิบาท 4 นี้ หมายถึงความตั้งอยู่ ความดำรงอยู่ ความมั่น ความไม่
กวัดแกว่ง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ความสงบ สมาธิในทรีย์ สมาธิพละ และสัมมาสมาธิ

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, หน้า 36.

ประธานสังฆาร ในที่นี้หมายถึง การปรารถนาความเพียงทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอุทิศสาคะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดอย ความไม่ทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดธุระ ความประคับประคองธุระไว้อย่างดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ และสัมมาวาจา¹

เมื่อพิจารณาความหมายของศัพท์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอิทธิบาท 4 ดังกล่าวแล้ว คนที่มีคุณธรรมคือ อิทธิบาททั้ง 4 ประการนี้ มุ่งหวังสิ่งใดแล้ว เพียงพยายามเพื่อให้ได้ บรรลุสิ่งนั้นโดยให้หลักอิทธิบาทอย่างครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว ย่อมจะบรรลุถึงสิ่งนั้นได้โดยไมยากนัก

¹ สุยามรรณสูตร เทปภัก, อภิธรรมปิฎก วิภังโก, 35 : 292-293.

หมวด 5

ธรรมนียบางละ 5 ที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าควรจะได้ นำมาอธิบายขยายความให้กว้างขวางออกไปมีดังนี้

1. สุตทวาราส 5¹ คือ

- 1) อวิหา
- 2) อตปปา
- 3) สุตัสสา
- 4) สุตัสลี
- 5) อกนิฏฐา

พระสารีบุตรได้กล่าวไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่อง สุตทวาราสนี้ดียิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ค้นคว้าหาคำอธิบายจากที่ต่าง ๆ มาอธิบายดังนี้

สุตทวาราส แปลว่า ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ หมายถึง เป็นที่เกิดของพระอนาคามี ผู้จุติจากภพนั้นแล้ว โดยบรรลุดุระอรหัตต์และนิพพานในภพที่เกิดนั้นแม้ว่าจะเลื่อนไปเกิดในภพที่สูงขึ้นไป แล้วจึงบรรลุดุระอรหัตต์และนิพพานในภพนั้นบ้าง ภพทั้ง 5 นี้ อยู่ในรูปพรหม 16 ชั้น² ตั้งแต่ชั้นที่ 12 ถึง ชั้นที่ 16 คือ

¹ สุขามรณรุตส เตปิฏกั, สุตตมุตปิฏเก ที่ฆนิกายุตส ปาฏิกวุโค, 11 : 250.

สุขามรณรุตส เตปิฏกั, สุตตมุตปิฏเก มชุนนิกาเยุตส อปริปนุณาสกั, พิมพ์ครั้งที่ 2.

(พระนคร : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, 2499), 14 : 222-223

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2,

อวิทา เป็นพรหมโลกชั้นที่ 12 ในจำนวนรูปพรหม 16 ชั้น และเป็นชั้นแรกของพรหมสุทธาวาส 5 ชั้น พระอนาคามีผู้ไปเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ จะบรรลุพระอรหัตตและนิพพานในชั้นนี้เลย¹

อติปภา แปลว่า ไม่เคียดกรอน เป็นพรหมสุทธาวาสชั้นที่ 2 และเป็นรูปพรหมชั้นที่ 13 ในจำนวนรูปพรหม 16 ชั้น²

สุทิสสา แปลว่า มีรูปงามน่ายก เป็นพรหมสุทธาวาสชั้นที่ 13 และเป็นรูปพรหมชั้นที่ 14 ในจำนวนรูปพรหม 16 ชั้น³

สุทิสสี แปลว่า มีความเห็นก็บริสุทธิ์ เป็นพรหมสุทธาวาสชั้นที่ 4 และเป็นรูปพรหมชั้นที่ 15 ในจำนวนรูปพรหม 16 ชั้น⁴

อภินิรฐา แปลว่า ไม่เป็นรองใคร เพราะเป็นผู้มีสมบัติอันอุกฤษฏ์ เป็นพรหมสุทธาวาสชั้นที่ 5 ชั้นสุดท้าย และเป็นรูปพรหมชั้นที่ 16 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด⁵

สังคีตีสูตฺร หมวดที่ 6 ผู้วิจัยเห็นว่าไม่มีอะไรที่จะคงอธิบายเพิ่มเติมมากนัก และไม่มีอะไรที่น่าสนใจเป็นพิเศษ ฉะนั้นจึงจะไม่นำมากล่าวไว้ในที่นี้

¹กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, พระสุกัณฑ์ปิฎก มัชฌิม นิกายมูลปิฎกศาสตร์, (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2514), 12 : 518.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 517.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 516.

⁴เรื่องเดียวกัน.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 517.

หมวด 7

ธรรมเมื่ออย่างละ 7 พระสารีบุตรได้แสดงไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าหาคำอธิบายเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นมีดังนี้

1. วิญญานรูป 7 อย่าง¹ หมายถึงภูมิเป็นตั้งอยู่ของวิญญาน 7 คือ

1) สัตว์ผู้มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น มนุษย์เทพบางหมู่ พวกวินิปาติกะบางหมู่²

2) สัตว์ผู้มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พระพรหมผู้เกิดในภูมิปฐมฌาน ข้อ 2 นี้ พระสารีบุตรได้แสดงไว้เพียงแค่นี้ พระพรหมอะไรที่เกิดในภูมิปฐมฌาน จากการศึกษาค้นคว้าพอจะทราบได้ว่าพระพรหมผู้เกิดในภูมิปฐมฌานมี 3 ภูมิ คือ

1. พรหมปาวีสัสชชาภูมิ มีฐานะเป็นบริวารของท้าวมหาพรหม ผู้ที่เกิดในชั้นนี้ คือผู้ที่บรรลุมรรคขั้นที่ 1 คือปฐมฌานสมาบัติขั้นปริตตะหรือขั้นสามัญจะเสวยพรหมสมบัติอยู่เป็นสุขในพรหมโลกชั้นนี้ 1 ใน 3 หรือ 1 ใน 4 กลับ

2. พรหมบุโรหิตาภูมิ มีฐานะสูงกว่าพรหมปาวีสัสชชาภูมิ เพราะเป็นพรหมบุโรหิต มีฐานะเป็นผู้นำในกิจการของท้าวมหาพรหม ผู้ที่เกิดในชั้นนี้ คือ ผู้ที่ได้ปฐมฌานสมาบัติขั้นมัชฌิมะหรือปานกลางดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ครั้งกลับ

3. มหาพรหมภูมิ เป็นพระพรหมใหญ่กว่าชั้นที่ 1 และ 2 ที่กล่าวแล้ว ผู้ที่เกิดในชั้นนี้คือผู้ที่ได้ปฐมฌานสมาบัติขั้นปตตะจะดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ประมาณ 1 กลับ³

¹ สุขามรรฐสูตร เทปิฎก, สุตตมปิฎก ทีฆนิกายสุต ปาฏิกตโลก, 11: 265-266.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2 หน้า 83. อธิบายว่า "วินิปาติกะคือพวกเปรต"

³ สุขามรรฐสูตร เทปิฎก, อภิธมมปิฎก วิงฺกโลก, 35 : 570.

พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาส ญาณวโร ป.ช.๑), วิมุตติรัตนมาลี,

3) สัตว์ผู้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น เทพเหล่าอภัสสระ พระสารีบุตรกล่าวไว้โดยย่อเพียงแก่นั่นว่ามีโคแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสัตว์ผู้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกันนอกจากเทพเหล่าอภัสสระแล้วมีเทพเหล่าไหนบ้าง และเทพเหล่านั้นอุบัติขึ้นได้อย่างไร เพื่อให้ทราบรายละเอียดดังกล่าว ฉะนั้นผู้เขียนจะไล่กล่าวถึงเทพเหล่านั้น และธรรมที่เป็นเหตุให้ไปเกิดเป็นเทพเหล่านั้น

เทพเหล่าอภัสสระ คือเหล่าเทพที่เกิดในพรหมโลกชั้นทุติยฉานภูมิ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ

1. ปรีตคณาภูมิ หมายถึงพระพรหมผู้มีรัศมีน้อยกว่าพระพรหมที่มีศักดิ์สูงกว่าตน ผู้ที่เกิดในชั้นนี้คือผู้ที่ไต่บรรดาศักดิ์ชั้นวิมุติขั้นที่ 2 คือ ทุติยฉานสมาบัติขั้นปรีตคระมีอายุอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ประมาณ 2 กัลป์

2. อัปปมาณาภูมิ หมายถึงพระพรหมผู้มีรัศมีกายรุ่งเรืองมากหาประมาณมิได้ ผู้ที่เกิดในชั้นนี้คือผู้ที่ไต่ทุติยฉานสมาบัติขั้นมัชฌิมะ มีอายุอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ประมาณ 4 กัลป์

3. อภัสสรภูมิ หมายถึงพระพรหมผู้มีรัศมีกายสีต่าง ๆ รุ่งโรจน์อยู่ตลอดเวลา มีความยินดีในฉานของตนเป็นอย่างยิ่ง จิตของพระพรหมเหล่านี้มีความผ่องใสมาก ผู้ที่เกิดในพรหมโลกชั้นนี้คือผู้ที่ไต่ ทุติยฉานสมาบัติขั้นปรีตคระ มีอายุอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ประมาณ 8 กัลป์

4) สัตว์ผู้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเกี่ยว เช่นเทพเหล่าสุภกิดงหา พระสารีบุตรกล่าวไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ ฉะนั้น ผู้วิจัยจะไล่กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเทพเหล่านั้น และธรรมที่เป็นเหตุให้ไปเกิดเป็นเทพเหล่านั้น เทพเหล่าสุภกิดงหา คือผู้ที่ไปเกิดในพรหมโลกชั้น ตติย ฉานภูมิซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

¹ สุยามรรฐสุส เติภกั, อภิธมมปิฎกเถ วิภงฺโก, 35 : 571.

พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.9), วิมุตติรัตนมาลี, 1 :

1. ปรีกตสุภาภูมิ หมายถึงพระพรหมผู้มีรัศมีกายสวยงามน้อยกว่าพระพรหมผู้สูงกวาคน คือพรหมชั้น อัมปมาตสุภาภูมิ และสุภิกงิทาภูมิ ผู้ที่เกิดในพรหมโลกชั้นนี้ คือผู้ที่ไ้บรรลุดุคตียานชั้นสามัญ, มีอายุประมาณ 16 กัลป์

2. อัมปมาตสุภาภูมิ คือพระพรหมผู้มีความสง่างามแห่งรัศมีกายมากมายไม่มีประมาณผู้ที่เกิดในพรหมโลกชั้นนี้คือ ผู้ที่ไ้เจริญดุคตียานชั้นมัชฌิมะ มีอายุประมาณ 32 กัลป์

3. สุภิกงิทา คือ พระพรหมผู้มีรัศมีกายสง่างามทั่วทั้งสรีรกาย มีลักษณะคล้ายกับรัศมีบนเศทลแห่งพระจันทร์ ผู้ที่เกิดในพรหมโลกชั้นนี้ คือผู้ที่ไ้ดุคตียานสมบัติ ชั้นปถีตะหรือชั้นสูงสุค มีอายุประมาณ 64 กัลป์¹

5) สัตวผู้เข้าถึง อากาสาัญญาจายตนะควมสนสิการว่า อากาสาทที่สุดมิไ้ เพราะลวงรูปสัญญาหกสนัน กับปฏิขสัญญา และไม่ไ้ใจถึงนาคสัญญา²

รูปาวจรภูมิ 16 ชั้น หรือรูปพรหม 16 ชั้น แบ่งเป็นปฐมฌานภูมิ 3 พุคตียานภูมิ 3 ตตียานภูมิ 3 ชั้น ดังกล่าวแล้วข้างคน รวมเป็น 9 ชั้น จตุคตยานภูมิ 2 ชั้นคือ เวทปณลาภูมิ ไ้แก่ ภูมิเป็นอยู่ของพระพรหมผู้ไ้รับผลแห่งฌานของคนอย่างไพญลย์เต็มที และอัญญีสัตตคาภูมิ คือภูมิเป็นที่ของพระพรหมผู้ไม่มีสัญญา รวมเป็น 11 และสุทธาวาสภูมิอีก 5 ชั้น รวมเป็น 16 ชั้น³

ทั้งแกขอ 5) - 7) พระสารีบุตรไ้แสดงถึงภูมิอันเป็นที่คนอยู่ ผู้ที่บรรลุดรูปฌาน 3 คือ อากาสาัญญาจายตนะ วิญญาตัญญาจายตนะ และอากิญญาัญญาจายตนะ หานไ้แสดงไว้โดยย่อเพียงแกนี้ เพื่อให้ทราบรายละเอียคต่าง ๆ ผู้เขียนจึงไ้คนกว่าหากอธิบายเกี่ยวกับภูมิทั้ง 3 มากล่าวไว้ในที่นี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145 - 146.

สุยามรรฐสุต เตนิกกั, อภิธมมปิฎเก วิงุโค, 35 : 571.

² ฎุ ภาคผนวก ก. ตอนอธิบายศัพท์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 199.

³ พระราชวิธีสุทธิโสภณ (วิลาศ ญานวโร ป.ศ.9), วิมุคคิรัคณมาตี, 1 : 146-150., 149.

ภูมิเป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้เข้าถึงอากาสนัญจายตนะ คือ อากาสนัญจายตนะภูมิ เป็นพรหมภูมิชั้นที่ 17 ต่อจากรูปพรหมภูมิ 16 ชั้น พระพรหมชั้นนี้ไม่มีรูปมีแต่จิตและเจตสิก ผู้เกิดในพรหมภูมิชั้นนี้ ต้องเป็นผู้บรรลุนิพพานวิมุติชั้นที่ 5 คือ อากาสนัญจายตนะอรุณณานมีสมาธิอันแรงกล้า เสวยสุขอันประณีตละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง มีอายุในพรหมโลกชั้นนี้ประมาณ 20,000 กัลป์¹

6) สัตว์ผู้ก้าวล่วงอากาสนัญจายตนะ แล้วเข้าถึงวิญญานัญจายตนะด้วยมโนการว่า วิญญานหาที่สุกมิได้

ภูมิที่ตั้งอยู่ของสัตว์ผู้เข้าถึงวิญญานัญจายตนะ คือ วิญญานัญจายตนะภูมิ พรหมชั้นนี้ไม่มีรูป มีแต่จิตและเจตสิก เป็นอรุณพรหมชั้นที่ 18 ผู้ที่บังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ ต้องได้บรรลุนิพพานวิมุติชั้นที่ 6 คือวิญญานัญจายตนะอรุณ และ มีอายุอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ประมาณ 40,000 กัลป์²

7) สัตว์ผู้ก้าวล่วงวิญญานัญจายตนะ แล้วเข้าถึงอากัญจัญจายตนะ ด้วยมโนการว่า ไม่มีอะไร

ภูมิที่ตั้งอยู่ของสัตว์ผู้เข้าถึงอากัญจัญจายตนะ คือ อากัญจัญจายตนะภูมิ เป็นอรุณพรหมชั้นที่ 19 ผู้ที่จะเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ต้องบรรลุนิพพานวิมุติชั้นที่ 7 คือ อากัญจัญจายตนะอรุณ มีอายุอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้ประมาณ 60,000 กัลป์³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150-151.

สุขามรรคสูตร เทปิกกั, อภิธรรมปิฎก วิภังโก, 35 : 572.

² เรื่องเดียวกัน

พระราชนิพนธ์วิไลภณ (3วิไลศ ญาณวโร ป.ศ.9), วิมุติรัตนมาลี, 1 : 151-152

³ เรื่องเดียวกัน

สุขามรรคสูตร เทปิกกั, อภิธรรมปิฎก วิภังโก, 35 : 152.

๒. อริยทรัพย์ 7¹ คือ

- 1) ศรัทธา
- 2) ศีล
- 3) ทิริ ความละเอียดรอบคอบ
- 4) โฉกคัปะปะ ความเกรงกลัวบาป
- 5) สุตะ การฟัง
- 6) จาคะ การบริจาคหรือการให้
- 7) ปัญญา

พระสารีบุตร ได้แสดงอริยทรัพย์ 7 ประการนี้อย่างกว้าง ๆ ไม่ได้แจกแจงรายละเอียด ฉะนั้นผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับอริยทรัพย์ 7 ประการดังต่อไปนี้

ศรัทธาความเชื่อเป็นรากฐานของการทำความดีทุกอย่าง คนจะทำความดีย่อมจะมีความเชื่อเป็นเบื้องต้นก่อนว่า ทำดีได้ชั่วได้ชั่ว ผู้ที่จะเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานก่อนคือ เชื่อพระบัญญัติการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อในพระธรรมว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว สามารถจะนำผู้ปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้จริง เชื่อในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเป็นพระอริยมุคคัลเป็นพระอรหันต์ มีจริง เมื่อมีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยเช่นนี้ ก็เป็นผู้มีศรัทธามั่นคง เป็นผู้อย่างกล้าในการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าขาดศรัทธาเสียอย่างเดียว การปฏิบัติดังกล่าวก็มีไม่ได้ แม้ศาสนิกของศาสนาอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกันต้องมีความเชื่อคือมีศรัทธาทอพระเจ้า และศาสนิกผู้ประกาศศาสนารวมทั้งคำสั่งสอนของศาสดาด้วยจึงจะเป็นศาสนิกชนที่ดีได้

ศีล คือข้อปฏิบัติเพื่อป้องกันกิเลสอย่างหยวนที่จะแสดงออกให้ปรากฏทางกายและวาจา คนที่ต้องประสบความสำเร็จจนต้องเข้าคุกเข้าตะรางส่วนใหญ่เพราะเป็นคนไม่มีศีล

หิริ คือความละอายคนที่ทำชั่วต่าง ๆ โศกสาเหตุประการหนึ่งก็คือขาดความละอายใจต่อบาป ถ้าคนมีความละอายใจต่อบาปต่อการกระทำชั่วแล้ว ก็ยากที่จะทำความชั่วต่าง ๆ ได้

โศกคับปะ คือความเกรงกลัวต่อบาป ก็เช่นเดียวกับ หิริ คนที่ทำความชั่วได้ ก็เพราะขาดความเกรงกลัวต่อบาป ต่อผลของกรรมชั่ว หรือไม่เชื่อว่าผลของกรรมชั่วนั้นมีจริง ถ้ามีความเกรงกลัวต่อบาปกรรมก็ยากที่จะทำความชั่วได้

สุตะ คือการฟังหรือการศึกษาเล่าเรียนนั้น เป็นอริยทรัพย์ประการหนึ่ง คนมีสุตะมาก เมื่อพบทุกข์ ย่อมจะมีโอกาสรู้สึกชอบชั่วดีและเป็นคนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมากกว่าคนที่ไม่มีสุตะน้อย

จาคะ คือการสละ การให้คนที่มียศในทางพุทธศาสนานั้น ไม่ได้หมายถึงมหาเศรษฐีที่ร่ำรวยมั่งคั่ง เป็นร้อยล้านพันล้าน คนที่มีแต่ความอยาก ความต้องการอยู่ตลอดเวลาไม่รู้จักพอ นั่นถือว่าเป็นคนจน ความอยาก ความต้องการ เป็นความเร่าร้อน เป็นความทุกข์ เป็นความวุ่นวายทางจิตใจ เพราะคิดแต่จะเอาจะได้ ต้องการ เป็นฝ่ายรับอยู่ตลอดเวลา แต่คนที่มียศในทางพุทธศาสนานั้น ตรงกันข้าม คือคิดแต่จะให้ ยินดีในการให้ ในการเสียสละมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายรับ เพราะจิตใจที่คิดจะให้ เป็นจิตใจที่เป็นบุญ เป็นกุศล สงบ สว่าง เบิกบาน ไม่เร่าร้อน เป็นสุข การให้ในทางพุทธศาสนามี 2 อย่าง คือการให้สิ่งของ เรียกว่า อามิสทาน ทั้งผู้ให้และผู้รับกินหมดใช้หมด แต่การให้อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ธรรมทาน คือการให้ธรรมะหรือวิชาความรู้ นั้น ผู้ให้จะให้แก่ใครสักก็แสนดีแล้วคน วิชาความรู้นั้นก็ไม่มีหมดสิ้น ยิ่งให้มากผู้ให้ยิ่งแตกฉานเฉลียวฉลาดยิ่งขึ้น ผู้รับแม้จะนำไปให้แก่คนอื่น ๆ ต่อ ๆ ไป ก็ไม่มีหมดสิ้นเช่นกัน สรุปว่ายิ่งให้มากอริยทรัพย์ก็ยิ่งมากขึ้น ฉะนั้นการให้อริยทรัพย์จึงประเสริฐกว่าการให้วัตถุสิ่งของ

ปัญญา คือความรู้ความเฉลียวฉลาด เป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐ คนมีปัญญาย่อมเอาตัวรอดเสมอและช่วยให้ผู้อื่นรอดด้วย ทั้งไม่ก่อความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่ใคร ๆ อริยทรัพย์คือปัญญาที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สมบัติอันเป็นวัตถุสิ่งของ เพราะอุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย

โจรภัย หรือแม็กยอื่น ๆ ไม่อาจทำลายได้เหมือนวัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินมัตซึ่ง เป็นของนอก กายนั้น ผู้มีปัญญาย่อมทำได้เสมอ มีพุทธศาสนสุภาษิตอยู่มากมายที่เกี่ยวกับปัญญา ซึ่งผู้เขียน จะนำมากล่าวในที่นี้พอเป็นตัวอย่าง เช่น

นตฺถิ ปัญญาสมา อภาฯ แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี
 ปัญญา โลกสูมิ ปชฺโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก
 ปัญญาฯ ธเนน เสฺโยฯ ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์
 ปัญญาฯ หิ เสฏฺฐาฯ กุสลาฯ วทฺตฺติฯ กณฺณลาคกถาววา
 ปัญญาประเสริฐสุด
 ปัญญาฯ ปริสุตฺตฺติฯ กนฺนปริสุตฺตฺติฯ ควบปัญญา¹

จากการศึกษาวิเคราะห์ทรัพย์สินทั้ง 7 ประการดังกล่าวแล้ว สรุปได้ว่าทรัพย์สิน เป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สินภายนอกจริง และเป็นสิ่งไม่เหือดวิสัยที่แต่ละบุคคลจะ พึ่งเพียรพยายามให้บังเกิดมีขึ้นในตน แม้จะเป็นคนยากจนและอยู่ในฐานะใดของสังคมก็ตาม และบุคคลที่มีทรัพย์สินอยู่ในคนย่อมจะมีความภูมิใจได้ว่าเขาไม่ยากจน แม้จะไม่ร่ำรวยด้วย ทรัพย์สินเงินทองแต่ร่ำรวยด้วยคุณธรรมและความดีทั้งหลาย

3. อธิกรณสมณะ 7² คือ วิธีที่จะระงับอธิกรณหรืออคติความที่ เกิดขึ้นของภิกษุสงฆ์ มี 7 ดังนี้

- 1) สัมมุขาวินัย
- 2) สติวินัย
- 3) อญฺญวินัย
- 4) ปรับิตามปญฺญินา

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต, พิมพ์ครั้งที่ 24. (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), 1 : 41-43.

²สยามบรรณสาร เทปิกั, สุตฺตเทปิกเก ที่สมาภายสุตฺต ปาฎิกวอฺโถ, 11 : 266.

- 5) ถัดตามเสียงข้างมาก
- 6) ปรับตามความผิดของจำเลย
- 7) คดีฆาตกรรมวิธี

พระสารีบุตรได้แสดงวิธีระงับอธิกรณ์ไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ ซึ่งผู้เขียนจะได้ค้นคว้าหาคำอธิบาย เพื่อให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการระงับอธิกรณ์ทั้ง 7 วิธี ดังต่อไปนี้

คำว่า อธิกรณ์ ในที่นี้ หมายถึง เรื่องราวซึ่งเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์แบ่งออกได้เป็น 4¹ อย่างคือ

- 1) การเถียงกันเรื่องพระธรรมวินัย เรียกวาทาอธิกรณ์ จะต้องได้รับการชี้ขาดว่าถูกหรือผิด
- 2) การโจทก์กันด้วยอาบัติ เรียกอนุวาทาอธิกรณ์ จะต้องได้รับการวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่
- 3) การตองอาบัติหรือถูกปรับอาบัติ เรียกอบัติคาอธิกรณ์ จะต้องทำคืนคือแสดงอาบัติทำให้พ้นโทษ
- 4) กิจที่สงฆ์จะต้องทำเช่นการให้ อุปลมบท เรียกกิจจาอธิกรณ์จะต้องทำให้สำเร็จ

ธรรมสำหรับระงับอธิกรณ์ 4 นี้ เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ ในที่นี้ผู้เขียนจะอธิบายความหมายอธิกรณ์สมณะทั้ง 7 ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นดังนี้

สัมมุขาวินัย คือระเบียบที่จะต้องทำในที่พร้อมหน้า คือ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ มีภิกษุเข้าประชุมครบองค์กำหนดเป็นสงฆ์ ในที่พร้อมหน้าบุคคลคือ ผู้เกี่ยวข้อง

¹ดูยามรฎฐสูต เติปิฎก, สุตตปิฎกนิฎเฏ มัชฌิมนิกายสูต อุปริบัญญัติ, 14 : 53.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, หน้า 26.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข, พิมพ์ครั้งที่ 29.

(พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2514), 1 : 212.

หรือคู่กรณีอยู่พร้อมหน้ากัน ในที่พร้อมหน้า วัตถุประสงค์ยกเรื่องที่เกิดขึ้นมาพิจารณาวินิจฉัย ในที่
พร้อมหน้าธรรมวินัย คือวินิจฉัยฎีกาของตามพระธรรมวินัย

สติวินัย คือระเบียบที่กเอาสติขึ้นเป็นหลัก คือการที่สงฆ์สวดประกาศสมมติ
ให้แก่พระอรหันต์ว่า เป็นผู้มีสติบริบูรณ์ เพื่อระงับอนุวาทาสิกรณ์ที่มีผู้โจทก์ท้วงด้วยอาบัติ

อนุหิวินัย คือระเบียบที่ใช้กับภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว สงฆ์จะสวดประกาศให้สมมติ
แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาสิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์ท้วงนั้น ซึ่งได้กระทำลงไป
เวลาที่ เป็นบ้า และเพื่อมิให้ใครโจทก์ท้วงขึ้นด้วยอาบัติที่ได้กระทำไปในคราวเป็นบ้าอีก

ปรับตามปฏิญญาหรือปฏิญญากรรมะ ได้แก่การปรับอาบัติตามมติรับสารภาพที่เป็น
สัตย์จริงของจำเลย

ถือตามเสียงข้างมากหรือเรียกแยกขลุ่ยสิกา ใช้เมื่อความเห็นของคนเป็นจำนวน
มากแตกต่างกัน ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นข้อตัดสิน

ปรับตามความผิดของจำเลย เรียก ศัสสปาปิยสิกา คือการตัดสินลงโทษแก่ผู้
กระทำผิดคนไม่รับสารภาพ แต่พิจารณาเห็นสมควรว่าผิด

คิดฉกฉกรกระ คือการให้ประนีประนอมกันทั้งสองฝ่ายไม่ต้องสะสางความเดิม
ใช้ในเรื่องที่ยุ้งยากและเป็นเรื่องสำคัญที่กระทบกระเทือนทั่วไป เช่น เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี
แตกกัน¹ อธิกรณ์สมณะทั้ง 7 นี้ ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น²

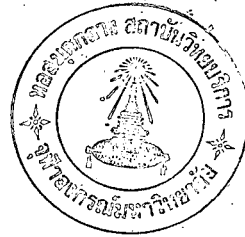
¹ คัมภีร์พจนานุกรม ปจฺจิม ภาคโถ, 1 : 51 - 55. รายละเอียด
ภิกษุชาวโกสัมพีแตกกัน.

² คัมภีร์พจนานุกรม เทปิกกั, สุตตนิฎเเก มจฺจมนิกายคฺคส อภิปริปณฺณาสกั, 14 : 53-58.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมูข, 1 : 213-216

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท หน้า 26-27.

วิธีการระงับอิทธิพลหรืออคติความทั้ง 7 ประการนี้ นับว่าเป็นหลักหรือแม่บทสำหรับพิจารณาอิทธิพลหรืออคติความซึ่งเกี่ยวกับพระวินัยที่เกิดขึ้นกับภิกษุสงฆ์ ถ้าเปรียบกับฝ่ายอาณาจักรแล้ว พระวินัยเปรียบได้กับกฎหมาย อิทธิพลสมณะทั้ง 7 เปรียบได้กับวิธีการสอบสวนสอบสวนพิจารณาอคติความและการตัดสินในศาลนั่นเอง.

หมวด 8

ธรรมมีอย่างละ 8 พระสารีบุตร ได้แสดงไว้โดยย่อซึ่งเข้าใจยาก ผู้เขียนจึงได้นำคำหาคำอธิบายเพื่อวิเคราะห์ให้เข้าใจความหมายของธรรมเหล่านั้นโดยพิสดาร และธรรมบางข้อที่น่าสนใจแม้จะเข้าใจความหมายได้ง่ายแล้วก็จะนำมากล่าวไว้ในที่นี้คือ

1. อภิกายตะ 8¹ คือ

1) - 8) พระสารีบุตรสอนไม่ยึดมั่นในสิ่งที่รู้เห็น ทั้งในส่วนที่เป็นรูปภายในและรูปภายนอก ให้มีความรู้สึกเพียงรู้เห็นเท่านั้น คือสามารถทำจิตให้อยู่เหนืออายตนะ

คำว่าอภิกายตะแปลว่า การครอบงำหรือมีอำนาจเหนืออายตนะ ไม่ยึดมั่นถือมั่นไม่ให้อำนาจของผัสสะที่เกิดจากการประจวบกันของอายตนะภายในและภายนอกครอบงำจิตใจได้

ในที่นี้ผู้เขียนจะอธิบายความหมายของคำว่ารูปภายในและรูปภายนอก คำว่ารูปภายในและรูปภายนอกว่าโดยส่วนรวมแล้วเป็นอย่างเดียวกัน ที่แยกเป็นรูปภายในและรูปภายนอกนั้นก็โดยกำหนดคนเป็นหลัก คือถ้ารูปนั้นเป็นของตถเจ้าเป็นรูปภายใน ถ้ารูปนั้นเป็นอื่นที่นอกเหนือไปจากตถเจ้าเรียกว่ารูปภายนอก เพื่อให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นผู้เขียนจะได้นำคำอธิบายในพระไตรปิฎกมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย

รูปภายใน คือรูปของสัตว์นั้น ๆ เอง ซึ่งมีในตน เฉพาะตน เกิดในตน เฉพาะบุคคล อันมีกรรมที่ประกอบด้วยศันหาและทิสฺฐิคฺครอง ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และอุปทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4

¹ สยามภฏฐสฺส เถปิฎก, สุตตนุคปิฎเก ที่ชนิกายสฺส ปาฎิกวุคฺโค, 11 :

รูปภายนอก คือรูปของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่น ที่มีในตน เฉพาะตน เกิดในตน เฉพาะบุคคล ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และอุปาทายรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4¹

นอกจากนี้รูปยังแบ่งออกได้เป็นหลายลักษณะดังนี้

1. รูปในเบญจขันธ์ หมายถึงสิ่งอันเป็นวิสัยคือสามารถสัมผัสได้ด้วยอายตนะ ภายใน 5

2. รูปในอายตนะภายนอก หมายถึงสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยจักขุ

3. มหาภูตรูป คือธาตุ 4 ได้แก่ ปรฐวี อาโป เตโช วาโย

4. อุปาทายรูป หมายถึงอาการของมหาภูตรูป

อุปาทายรูปแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ประสาท 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย

2. โคจรรูป 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโณภูรूपะ โณภูรूपะคือสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย ยกเว้นอาโปธาตุ เพราะธาตุน้ำที่บริสุทธิ์ไม่มีสิ่งเจือปนนั้นละเอียดอ่อนมาก ไม่สามารถใช้กายสัมผัสได้

3. ภาวะ 2 คือ อัคตภาวะ ความเป็นหญิง และปฐภาวะ ความเป็นชาย

4. หทัย หมายถึงสิ่งที่ให้สำเร็จความคิด

5. ชีวิตินทรีย์ หมายถึงความเป็นอยู่แห่งรูปหรือสิ่งที่รักษารูปให้เป็นอยู่

6. อาหารหมายเอาโอชา

7. อากาศธาตุ หมายถึงเอาสิ่งที่ซึ่งอยู่ในช่องว่างเรียกว่าปริเจทรูป

8. วิญญาณ 2 ได้แก่ กายวิญญาณ คือการเคลื่อนไหวกายได้ และวจีวิญญาณ คือการพูดจาได้

9. วิการ คืออาการต่าง ๆ 3 ได้แก่ ลหุตา ความเบา คือรูปของคนเป็นไมหนักเหมือนรูปของคนตายแล้ว มุทตาความอ่อนสลด คือรูปของคนยังปกติ สามารถคุ้มแขน เหยียดแขน คลองแควไฉ่แข็งกระด้างคูดรูปของคนเจ็บหรือคนตายแล้ว กับมัญญตา

¹ สยามภรรตส เตปิภัก, อภิขมมปิภเก วิภงโค, 35 : 2.

ความควรแก่การงาน คือความคล่องแคล่ว วิจารณ์ 3 ประการ ผู้วิจัยเห็นว่าซ้ำกับกาย วิชาญติ และเป็นการแยกกายวิชาญติออกเป็น 3 อย่างอีกชั้นหนึ่ง

10. สิกขะ 4 ไคแก่ อัจจยะคือรู้จักเติบโตขึ้น สันตติความสืบเนื่องกัน เช่น หนึ่ง ชนเก่าหลุดร่วงไป หนึ่งและชนใหม่เกิดแทนกัน ชรตา ความแก่ ความเสื่อมโทรม หรือทรุดโทรม และอนิจจตา ความไม่ยั่งยืน¹

เมื่อกล่าวโดยรวบยอดอุปาทายรูปเป็น 25 คือ ประสาท 5 โคจรรูป 5 รวมเป็น 10 ภาวะ 2 เป็น 12 ต่อไปนั้นเรียงลำดับคือ 13 นทัย 14 จีวิตินทริย์ 15 อาหาร 16 กากาศธาตุหรือปริงเฉทรูป 17 กายวิชาญติ 18 วจีวิชาญติ 19 สหุตา 20 มุหุตา 21 กัมมัญญาตา 22 อัจจยะ 23 สันตติ 24 ชรตา 25 อนิจจตา และที่เป็นมหาภูตรูปอีก 4 รวมเป็นรูปทั้งหมดมี 29

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า แม้เพียงคำว่ารูปคำเดียวยังมีความหมาย กว้างขวางมากมายเพียงนี้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าธรรมะก็มีความหมายกว้างขวาง ลึกซึ้งมาก ถ้าหากไม่ศึกษาให้ดีแล้วก็ยากที่จะเข้าใจให้ถูกต้องได้

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2, หน้า 7 - 8.

หมวด 9

ธรรมนียังละ 9 ที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าหาคำอธิบายเพิ่มเติมให้สามารถเข้าใจธรรมเหล่านั้นได้ยิ่งขึ้นมีดังนี้

1. สัตตทวาร 9 คือ¹

1) - 4) เหมือนกับข้อ 1) - 4) ของวิญญานฐิติ 7 ในหมวด 7 แห่งสังคีตสูตร²

5) สัตตผู้ไม่มีสติปัญญา ไม่รู้สึกเสวยอารมณ์ เช่นเทพเหล่าอสัญญีสัตต พระสารีบุตรได้แสดงไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ เทพเหล่าอสัญญีสัตตมีลักษณะอย่างไร และด้วยอำนาจธรรมอะไรจึงไปเกิดเป็นเทพเหล่านั้น จากการศึกษาค้นคว้าพอจะทราบได้ดังนี้

เทพเหล่าอสัญญีสัตตจกอยู่ในกลุ่มรูปพรหมชั้นที่ 11 ในจำนวนรูปพรหม 16 ชั้น ซึ่งเรียกว่าอสัญญีสัตตพรหมผู้ที่ไปเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ต้องบรรลุนิพพานวิเศษขั้นที่ 4 คือจตุตถญาณสมาบัติ อันประกอบด้วยสัญญาวิราคภาวนา พระพรหมเหล่านี้มีแต่รูปชั้นที่ไม่มีนามชั้นค้ำวางอยู่ในอริยบทต่าง ๆ กับ บางองค์นิ่ง บางองค์นอน บางองค์ยื่น องค์ใดมีอริยบทอย่างใดก็เป็นอยู่อย่างนั้นตลอดไปไม่ไหวติง แม้แต่ขันธ์ห้าทั้งสองก็ไม่กระพริบเลย มีคำอธิบายที่เกี่ยวกับอสัญญีสัตตพรหมนี้ว่า ในกาลที่โลกว่างพระพุทธศาสนา มนุษย์เป็นปัญญาชนทั้งหลายปรารถนาจะพ้นภัยในวัฏสงสารได้เข้าป่า ออกบวชเป็นโยคี ฤาษี คามส เป็นต้น ตั้งหน้าประพฤติพรหมจรรย์จนบรรลุนิพพาน แล้วรำพันในใจว่า สัตตทั้งหลายต้องไปทนทุกข์ทรมานในอบายภูมิ 4 คือ นรก สัตว์เดรัจฉาน เปต และ

¹ สยามมจรุสส เคมปิฏก, สุตตนปิฎกเถ ที่ฉนิกายสส ปาภิกวคโค, 11 :

² วิญญานฐิติ 7 ในหมวด 7 แห่งสังคีตสูตร ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 175-177.

อสุรกาย¹ ก็เพราะใจเป็นเหตุ ความทุกข์ยากทั้งหลายเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะใจ ใจรู้คิด รู้รัก รู้ชิง รู้ว่าพึงรำพัน คลั่งไคล้ ไทลหลง และเมื่อถูกลงโทษ เพราะมีจิตใจจึงทำให้รู้จักเจ็บปวด เมื่อจิตหายไปจากตนก็จะเป็นการประเสริฐสุด เมื่อเขาได้จตุตถฌานและพอใจ ภาวะที่ไม่มีจิต ก็พยายามรักษาจตุตถฌานไว้ไม่ให้เสื่อม ทำให้เกิดความชำนาญชำนาญมาก ยิ่งขึ้น โดยการเข้าฌานอยู่เสมอ เมื่อออกจากฌานก็เหมือนนายภาวะจิตของตน มีความอยากและพอใจในภาวะที่ไม่มีจิต จึงปรารถนาและภาวนาอยู่ว่าอสังขยาภิ อสังขยาภิ แปลว่า ขอเราจงอย่ามีสังขยา ขอเราจงอย่ามีสังขยา เมื่ออธิบายฐานจิตภาวนาอยู่อย่างนี้เรื่อย ๆ จนเป็นนิวาสีภาวะคือมีความชำนาญคล่องแคล่ว ครั้นตายลงในขณะที่อยู่ด้วยอิริยาบถใดก็จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอสังขยีสัตตาพรหมด้วยอิริยาบถนั้น ปรากฏคล้ายกำลังหลับอยู่ ใ้มีความรู้สึกสิ่งใด ๆ เพราะไม่มีสังขยาคือความจำได้ หมายถึง มีแต่รูปเปล่า ๆ และเมื่อหมดอายุลงจะต่องจากพรหมโลกนี้ไป ก็จะกลับเป็นสังขยาเป็นปกติเหมือนเดิม แล้วไปเกิดในภพภูมิอื่นตามอำนาจบุญกุศลที่ตนได้กระทำไว้ อสังขยีสัตตาพรหมนี้มีอายุประมาณ 500 กัลป์²

6) - 9) คือที่อยู่ของผู้ที่ได้บรรลุรูปฌาน 4 คือ อากาสาัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ และเนวสันญานาสัญญาตนะ

ข้อ 6) - 8) ซ้ำกับข้อ 5) - 7) ของวิญญาณฐิติ 7 ในหมวด 7 แห่งสังคีตีสูต³

9) สัตว์ผู้ล่วงอากิญจัญญาตนะ แล้วเข้าถึงเนวสันญานาสัญญาตนะด้วยมนสิการว่า นีสงม นีประณีต

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2, หน้า 37 - 39.

² พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร ป.ศ.9), วิมุตติรัตนมาลี, 1 : 147 - 150.

³ วิญญาณฐิติ 7 ในหมวด 7 แห่งสังคีตีสูต ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 177-178.

พระสารีบุตรได้แสดงไว้โดยย่อเพียงแค่นี้ ผู้ที่บรรลุแนวสัจญาณาสัจญาณายตนฌาน เมื่อจตุตถจากโลกนี้แล้วไปเกิดที่ไหน ก็ภาวะเป็นอย่างไรนั้น จากการศึกษาคนคิดว่าพอจะทราบได้ดังนี้

ผู้ที่บรรลุแนวสัจญาณาสัจญาณายตนฌาน เมื่อจตุตถจากโลกนี้แล้วจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นที่ 20¹ ซึ่งเรียกว่าแนวสัจญาณาสัจญาณายตนภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นสูงสุด ผู้ที่ไปเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ไม่มีรูปมีแต่นามคือจิตและเจตสิก ที่ละเอียดจนเป็นผู้มีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ เสวยสุขอันประณีตละเอียดอ่อนยิ่งกว่าพระพรหมทั้งหลายในภูมิอื่น และจะดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นนี้เป็นเวลาประมาณ 84,000 กัลป์²

พระสารีบุตรได้แสดงธรรมประเภทต่าง ๆ ในหมวด 9 จบแล้ว จึงได้แสดงธรรมในหมวด 10 ต่อไป พระสารีบุตรได้เตือนภิกษุทั้งหลายให้ตระหนักว่าธรรมทั้งหลายตั้งแต่หมวด 1 ถึงหมวด 10 เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ได้ทรงรู้เห็น ตรัสไว้ชอบแล้ว ให้ภิกษุทั้งหลายช่วยกันสังคายนา ไม่ทะเลาะวิวาทหรือโต้แย้งกันในธรรมเหล่านั้น เพื่อให้พระพุทธานุศาสนาดำรงอยู่ยั่งยืน เพื่ออายุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย³

เมื่อพระสารีบุตรได้แสดงระเบียบวิธีการสังคายนาจบลง พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยตรัสสรรเสริญว่าพระสารีบุตรทำดีเหมาะสมถูกต้องแล้ว ภิกษุทั้งหลายต่างก็ชื่นชมยินดี ที่พระสารีบุตรได้แสดงสังคีสสูตร⁴ ซึ่งผู้เขียนจะได้วิเคราะห์ผลของการแสดง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 152 - 153.

สยามภรรุสส เติปิฏก, อภิขมมปิฎเก วิภังโก, 35 : 572.

³ สยามภรรุสส เติปิฏก, สุตตนปิฎเก ที่มณิกายสส ปาฏิภวโค, 11 :

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 287.

สังคี่ติสูตรที่มีต่อพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา นำไปรวมกล่าวไว้ด้วยกันกับผลของการแสดงทศุตตรสูตร ซึ่งจะกล่าวถึงต่อจากสังคี่ติสูตรนี้

5. การแสดงทศุตตรสูตร พระสารีบุตรได้แสดงสูตรนี้ขณะที่พระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์ 500 รูป ประทับอยู่ ณ เมืองสระโบกขรณีชื่อ ศักครา นครจำปา พระสารีบุตรได้กล่าวถึงจุดประสงค์ในการแสดงสูตรนี้ว่า ท่านจะกล่าวธรรม 10 หมวด หมวดละ 10 อย่าง เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อกระทำที่สุดทุกข์ เพื่อปลดเปลื้องกิเลส เครื่องร้อยรัดทั้งปวง¹

ทศุตตรสูตรนี้มีทั้งหมด 10 หมวด ในแต่ละหมวดแบ่งออกเป็น 10 ประเภทคือ

1. ธรรมที่อุปการะมาก เช่น ความไม่ประมาทในทุกศตวรรษทั้งหลาย
2. ธรรมที่ควรให้เจริญ เช่น กายคตาสติ
3. ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เช่น ผัสสะที่ยังมีอาสวะและอุปาทาน
4. ธรรมที่ควรละ เช่น อัสสัมภานะ
5. ธรรมที่เป็นไปในทางเสื่อม เช่น การกระทำไว้อย่างใจโดยไม่แยบคาย
6. ธรรมที่เป็นไปในทางเจริญ เช่น การกระทำไว้อย่างใจโดยแยบคาย
7. ธรรมที่รุนแรงแทงตลอดได้ยาก เช่น เจโตสมาธิที่เป็นลำดับติดต่อกันไปหาธรรมอื่นที่จะมาปิดกันมิได้ ไค้แก่ ผลจิตบังเกิดในลำดับแห่งบรรคจิต จิตมรรคบังเกิดขณะจิตหนึ่งแล้วก็ถึงผล

8. ธรรมที่ควรให้บังเกิดขึ้น เช่น ญาณที่ไม่กำเริบ
9. ธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง เช่น สัตว์ทั้งหลายมีอาหารเป็นที่ตั้ง
10. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง เช่น เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ

พระสารีบุตรได้กล่าวธรรมทั้ง 10 หมวด หมวดละ 10 ประเภทนี้ว่าเป็นธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วโดยชอบ เป็นของจริงแท้แน่นอน ไม่ผิดพลาดเป็นอย่างอื่น²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 288.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 342.

เมื่อพระสารีบุตรแสดงสูตรนี้จบลง ภิกษุทั้งหลายต่างชื่นชมยินดีในธรรม
ภาษิตของท่านพระสารีบุตรโดยทั่วกัน¹

การที่ผู้เขียนได้นำทศตรสูตรมากกล่าวไว้ต่อจากสังคิยสูตรก็เพราะเห็นว่าสูตร
ทั้งสองนี้มีลักษณะคล้ายกันมาก คือเป็นสูตรที่ยาวมาก มีกรรมะคล้ายกัน และซ้ำซ้อนกัน
มาก ในสังคิยสูตรเป็นการกล่าวถึงภาวะธรรมโดยทั่วไป ส่วนในทศตรสูตรทั้งกล่าวถึง
ภาวะธรรมโดยทั่วไป และจัดประเภทของธรรมเหล่านั้น เช่น ธรรมประเภทไหนที่
อุปการะมาก ธรรมประเภทไหนควรให้เจริญ ธรรมประเภทไหนควรกำหนดรู้ เป็นต้น
ทั้งในพระไตรปิฎกก็ได้จัดสูตรทั้งสองนี้ไว้ในลำดับติดกัน เพื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของ
สูตรทั้งสองนี้แล้ว น่าจะเป็นไปได้ว่าพระสารีบุตรได้แสดงทศตรสูตรหลังจากแสดง
สังคิยสูตรไม่นานนัก สำหรับแผนผังการแสดงสูตรทั้งสองนี้จะอธิบายไว้นั้น ผู้เขียนจะได้
กล่าวถึงต่อไป

6. ผลของการแสดงสังคิยสูตรและทศตรสูตร พระสูตรทั้งสองนี้แสดงวิธีรวบรวม
รักษาคำสั่งสอน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อภิกษุทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ยังไม่รู้หรือไม่สามารถจะ
จำคำสั่งสอนเหล่านั้น และเป็นประโยชน์ในการที่จะเข้าใจแง่มุมปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับ
คำสั่งสอนในรูปแบบที่ง่ายต่อการเข้าใจและจดจำไว้ได้เป็นอย่างดี พระสูตรทั้งสองนี้เป็น
ตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าพระสารีบุตร เหนียวแน่นใส่ใจใฝ่เป็นธุระงานปกป้องรักษาพระธรรม
คำสั่งสอน ทั้งวิธีการของท่านช่วยทำให้พระธรรมคำสั่งสอนดำรงคงอยู่ไม่สูญสลาย²

สังคิย³ แปลว่า ร้อยกรองหมายถึงการร้อยกรองพระธรรมวินัย คือจัดธรรมวินัย
ให้เข้าระเบียบเป็นหมวดหมู่ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสังคายนา พระสารีบุตรเป็นผู้
ริเริ่มสังคิยหรือสังคายนา แต่ทำยังไม่ทันเสร็จท่านนิพพานเสียก่อน ต่อมาพระเถระ

¹ เรื่องเดียวกัน.

² Nyanaponika Thera, The Life of Sariputta, p. 45.

³ สังคิย แปลความศัพท์ว่า "การท่องหรือการสวดพร้อม ๆ กัน."

ทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นต้น ได้ถือแบบอย่างที่พระสารีบุตรได้ริเริ่มทำไว้จัดทำสังคายนารุ่งขึ้นโดยทำนองเดียวกันนั้น¹

การริเริ่มงานสังคายนาพระธรรมวินัยแม้จะไม่สำเร็จบริบูรณ์ คือได้เพียงรวบรวมพระธรรมบางส่วนยังมิได้เริ่มต้นงานพระวินัยก็ตาม แต่การกระทำของพระสารีบุตรได้เป็นแนวทางให้พระเถระในสมัยต่อมาได้ยึดถือท่านเป็นเยี่ยงอย่างจัดทำสังคายนาครั้งสำคัญ ๆ ถึง 5 ครั้ง ในช่วงระยะเวลาหลังพุทธปรินิพพานแล้ว 3 เดือน² - 433 ปี³ คือทำในชมพูทวีป 3 ครั้ง ในลังกาทวีป 2 ครั้ง ในครั้งที่ 5 พระภิกษุผู้ประกอบด้วยปัญญาเห็นว่าต่อไปในอนาคต พุทธบริษัทจักเสื่อมถอยน้อยปัญญา พระศาสนาจักกลบเลือนเสื่อมสูญไปโดยเร็ว จึงพร้อมใจกันทำสังคายนา เมื่อจบแล้วได้จารึกพระไตรปิฎกไว้เป็นตัวอักษรเพื่อให้พระพุทธศาสนาคำรงอยู่ยั่งยืนนาน ทำให้ชาวโลกได้ศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกันมาตราบเท่าทุกวันนี้⁴

การทำสังคายนามีส่วนทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่นคง เพราะการสังคายนาคือการตรวจสอบพระธรรมวินัย ขจัดธรรมวินัยปลอมที่จะเข้ามาทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมออกไป เหลือแต่พระธรรมวินัยที่แท้จริงแท้แล้วจดจำไว้เป็นหลักฐานในการปฏิบัติและอบรมสั่งสอนผู้อื่นต่อไป การสังคายนาที่สำเร็จบริบูรณ์ทั้ง 5 ครั้ง แม้พระสารีบุตรจะไม่ได้มีส่วนร่วมด้วยก็ตาม แต่ท่านเป็นต้นความคิด เป็นผู้ริเริ่มงานสังคีติหรือสังคายนา ซึ่งพระเถระในชั้นหลังได้ดำเนินการที่พระสารีบุตรได้ริเริ่มไว้ก่อนแล้วนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระสารีบุตรเป็นผู้มีส่วนช่วยให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายและยั่งยืนเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกมาตราบเท่าทุกวันนี้

¹ พระธรรมโสภณ (สนธิ์ ป.5), อุปกรณสังคีติกา, พิมพ์ครั้งที่ 4. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2513); หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49 - 50.

ธรรมภาณิกของพระโมคคัลลาน์

1. อนุমানสูตร¹ ใจความในพระสูตรนี้แบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ ธรรมที่ทำให้เป็นคนว้าวก และธรรมที่ทำให้เป็นคนวางใจ

พระโมคคัลลาน์ ได้กล่าวสอนภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าภิกษุแม้ว่าภาวไว้ว่า ขอทานจงว่ากล่าวซ้ำเพซ้ำ ๆ เป็นผู้ควรที่ท่านจะว่ากล่าวได้ แต่ภิกษุนั้นเป็นคนว้าวก ประกอบด้วยธรรมที่ทำให้เป็นคนว้าวก เป็นผู้ไม่อดทนไม่รับคำสอนโดยเคารพ เมื่อเป็นเช่นนั้นเพื่อนพรหมจรรย์ต่างไม่สำคัญภิกษุนั้นว่า ควรว่ากล่าว ควรพรั่ำสอน ทั้งไม่สำคัญว่าควรไว้วางใจในภิกษุนั้นได้ ธรรมที่ทำให้เป็นคนว้าวกมีดังนี้ คือ

- 1) เป็นผู้มีความปรารถนาลามก
- 2) เป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น
- 3) เป็นผู้รักโกรธ
- 4) เป็นผู้ผูกโกรธไว้
- 5) เป็นผู้รักระแวง
- 6) เป็นผู้กล่าวถ้อยคำไกลต่อความโกรธ
- 7) ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องกลับโต้เถียงโจทก์
- 8) ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องกลับรุกรานโจทก์
- 9) ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องกลับปรับปรำโจทก์
- 10) ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องกลับเอาเรื่องอื่นมาตลบเกลื่อนผูกนอตเรื่อง แสดงความโกรธ ความมุ่งร้ายและความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ
- 11) ภิกษุถูกภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องไม่พอใจตอบในความประพฤติก
- 12) ภิกษุเป็นผู้หลบหลุกที่เสมอ

¹ วิสุทธิธรรมสูตร เทปภิก. สุตตบทปิฎก มจรณนิกายสูตร มลปอนุสาสน์, 12

- 13) ภิกษุเป็นผู้วิริยา ที่เสมอ
- 14) ภิกษุเป็นผู้โอดวาท เจ้ามาया
- 15) ภิกษุเป็นผู้กระ้าง กุหมั่นผู้อื่น
- 16) ภิกษุเป็นผู้ถือเอาแต่ความเห็นของตน คือรับ ถอนได้ยาก

เมื่อพระโมคคัลลาน์ได้กล่าวภาษิตนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายต่างชื่นชมธรรมภาณิต
ของท่าน

2. โมคคัลลานเถรคาถา พระโมคคัลลาน์ได้กล่าวตาดานี้มีใจความว่า

ภิกษุมีสติ ควรรับละเว้นความพอใจรักใคร่ในกามารมณ์ และควรรับละเว้น
ความกำหนัดในภพเสีย เหมือนบุคคลรีบถอนดอกออกจากตน และเหมือนบุคคลที่รีบดับไฟ
ซึ่งไหม้อยู่บนศีรษะตน พระโมคคัลลาน์ผู้ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำแล้ว จึงทำปราสาท
ของนางวิสาขาเป็นการบารดาให้วันไหนด้วยปลายนิ้วเท้า บุคคลไม่สามารถบรรลุนิพพาน
อันเป็นเครื่องปลดปล่อยกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงด้วยความเพียรเพียงเล็กน้อย แต่จะ
พึงบรรลุพระนิพพานได้ด้วยความเพียรชอบ 4 ประการ ภิกษุนี้ (พระกัสสปเถระ) เป็นบุรุษ
ผู้สูงสุด เป็นผู้ชนะมารแล้ว ส่วน(พระโมคคัลลาน์) เป็นบุตรของพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งไม่มีใคร
เปรียบ ได้เข้าไปสู่ช่องกุหาเขาเจว็ดชานอยู่ เป็นผู้สงบระงับ ยินดีแต่ในธรรมอันเป็นเครื่อง
เข้าไปสงบระงับอยู่แต่ในเสนาสนะ อันสงัดเป็นนุนี้ เป็นทนายาของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ที่สุด เป็นผู้อันท่าวมหาพรหมและ เทวดากราบไหว้พระโมคคัลลาน์ได้แนะนำให้พราหมณ์ไหว้
พระมหากัสสปะผู้สงบระงับผู้ยินดีในธรรมอันสงบอยู่แต่ในเสนาสนะอันสงัดเป็นนุนี้ เป็น
ทนายาของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์ทั้งปวง ผู้ใดเป็นกบฏหรือพราหมณ์
สี่วงศ์ตระกูลมาเป็นลำดับ ๆ ถึง 100 ชาติ ถึงพร้อมด้วยไตรเพท แม้จะเป็นผู้เล่า
เรียนมนต์ เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งเวททั้ง 3 การกราบไหว้ผู้นั้นบ่อย ๆ ย่อมไม่ถึงเสียวที่ 16
ซึ่งแบ่งซ้ำอีกถึง 16 ครั้ง ของบุญที่ไหว้พระกัสสปะเพียงครั้งเดียว ภิกษุใดเวลาเข้าเข้า
วิโมกข์ 8 โภคอนุโลมและปฏิโลม ออกจากสมาบัตินั้นแล้วเที่ยวบิณฑบาต พราหมณ์ท่านอย่า
ได้รุกรานภิกษาเช่นนั้น อย่าได้ทำลายคนเสียเลย ท่านจงทำจิตใจให้เลื่อมใสในพระอรหันต์

ผู้คนที่ จงรีบประณมอัญชลีไหว้เด็ก กิระะของท่านยกยาได้แตกไปเสียเลย พระโปริละไม่
เห็นพระสังฆกรรม เพราะถูกวิชาห่อหุ้มไว้ เดินไปสู่ทางที่ผิดซึ่งเป็นทางคดไม่ควรเดิน
พระโปริละหมกมุ่นอยู่ในสังขาร ทิโศอยู่ในลาภและสักการะ คังตัวนอนที่คิดอยู่ในกุศ จึง
เป็นผู้ไม่มีแก่นสาร เชิญท่านมาทูลพระสารีบุตรผู้เพียบพร้อมไปด้วยคุณอันงามผู้พ้นจากกิเลส
ด้วยสมาธิและปัญญา เป็นผู้ปราศจากลูกศรสังขโยชน์บรรลุมหาวิชา 3 ละมัจจุราชเสียได้
เป็นพระทักษิณเขยิบบุคคลผู้เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เทวดา
จำนวนมากที่มีฤทธิ์มียศศักดิ์นับจำนวนหมื่น และพรหมชั้นบุโรหิตได้พากันมานมัสการ พระ
โมคคัลลานโดยกล่าวว่า พวกคนขนอนน้อมพระโมคคัลลานผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ผู้เป็น
บุรุษสูงสุด ผู้มีอาสวะทั้งหลายสิ้นไปแล้ว เป็นทักษิณเขยิบบุคคลเป็นผู้อันมุนะย์และเทวดา
บูชาแล้วเป็นผู้เกิดโดยอริยชาติครอบงำความตายไว้แล้ว ไม่คิดอยู่ในสังขาร เหมือน
คอกบัวไม่คิดอยูควายน้ำ พระโมคคัลลานรู้แจ้งโลก เป็นผู้ชำนาญในคุณคืออิทธิฤทธิ์ ในจตุ
และอุบัติของสัตว์ ย่อมเห็นเทวดาทั้งหลายในกาลอันสมควร ภิกษุผู้ทรงคุณธรรมชั้นสูงสุดด้วยปัญญา
ที่สุด และอุปสมะ คือพระสารีบุตร เป็นผู้สูงสุดอย่างยิ่ง แต่ (พระโมคคัลลาน) เป็น
ผู้ฉลาดในวิธีแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์สามารถเนรมิตอภิวาตวิเศษได้
ทั้งแสนโลกิยะ เป็นผู้ชำนาญในสมาธิและวิชา ถึงที่สุดแห่งบารมี เป็นปราชญ์ในศาสนาของ
พระพุทธเจ้า มีอินทรีย์มั่นคง ได้ตัดเครื่องจองจำคือกิเลสทั้งสิ้นอย่างเด็ดขาด เป็นผู้คุ้น
เคยกับพระพุทธเจ้า ดอนคันทหาเครื่องนำไปสู่ภพได้แล้วบรรลุมหาวิชาถึงประโยชน์ที่ทุกบุครผู้ออก
บวชเป็นบรรพชิตต้องการ..... ไซ้ไม่ตั้งใจว่าจะไหม้คนพาลเลย แต่คนพาลรีบเข้าไป
หาไฟซึ่งกำลังลุกโผลงให้ไหม้ตนเองอันใด มารท่านประทุรร้ายพระพุทธเจ้า ก็จะไม่เผา
ตนเองเหมือนกับคนพาลถูกไฟไหม้ มารผู้ชั่วร้ายท่านคอยแต่ประทุรร้ายพระพุทธเจ้า ก็
จะต้องพบแต่ดี มีโทษน้อย มารผู้มุ่งแต่ความตาย เพราะท่านได้ทำบาปมาโดยส่วนเดียว
จะต้องเข้าถึงทุกขตลอดกาลนาน ท่านจงอย่าคิดร้ายต่อพระพุทธเจ้า และภิกษุทั้งหลายผู้
เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าอีกต่อไปเลย พระโมคคัลลานได้ถูกคามมารที่ป่าเกสกาวันแล้ว
มารนั้นเสียใจจึงได้หายไป ณ ที่นั้นเอง¹

¹ สยามบรรณกิจสถาน, ตำนานพุทธประวัติ, ขุททกนิกายสุตตปิฎก, วิมาน - เปตวตถุ -

คุณลักษณะพิเศษของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน

คุณลักษณะพิเศษของพระสารีบุตร

พระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่คุณลักษณะพิเศษที่เด่นกว่าพระสาวกองค์อื่น คือ ท่านเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้งกว้างขวาง ซึ่งจะเห็นได้จากหลักธรรมคำสอนของท่านมีอยู่มากมาย ในภพนี้ศัสตร พระสารีบุตรกับพระปุลณณันตานี้ได้สนทนาเรื่องวิสุทธิ 7 พระปุลณณันตานี้บุตรโกลดลาวถึงพระสารีบุตรว่าเป็นพระสาวกผู้ทรงคุณคล้ายพระศาสดา¹ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากพระสาวกองค์อื่น ในเดรคตาทักกล่าวว่ พระสารีบุตรเป็นผู้บรรลุนิพพานมามี มีปัญญาเครื่องตรัสรู้มาก เป็นนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่² ในตอนพระสารีบุตรนิพพานพระพุทธเจ้าได้ตรัสยกย่องพระสารีบุตรว่ เป็นผู้มึปัญญาฉลาดยิ่งกว่าคนทั้งหล่ายในโลก สามารถท้วงหาจนให้เลื่อมใสศรัทธา สามารถกำจัดคำปรปป์วาทอันเป็นเสี้ยนหนามในพระศาสนาเสียได้³ จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พระสารีบุตรเป็นผู้มึปัญญาสามารถมาก นับเป็นคุณลักษณะพิเศษของท่าน

คุณลักษณะพิเศษของพระโมคคัลลาน

พระโมคคัลลานเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้า คุณลักษณะที่เด่นกว่าพระสาวกองค์อื่นคือ ท่านเป็นผู้มึฤทธิ์ซึ่งจะเห็นได้จากเรื่องราวของพระโมคคัลลานมักมักจะเกี่ยวกับการเที่ยวไปในพรหมโลก เทวโลก และนรก แล้วนำเรื่องราวนั้นมาเล่ายัง

¹ ภูสนทนาเรื่องวิสุทธิ 7 กับพระปุลณณันตานี้บุตร ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 83.

² ภู สารีบุตคเดรคตาทา ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 155.

³ คณะสงฆ์, พระสาวกนิพพาน, หน้า 81.

ยังโลกมนุษย์ นอกจากนี้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ถ้าเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องใช้อิทธิ
ปฏิบัติช่วยเป็นส่วนประกอบแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงให้พระโมคคัลลาน์เสมอเช่นการ
ไปชักนำให้โกสิยะเศรษฐีเสื่อมไปนพระพุทธศาสนา¹ การไปประกาศพระศาสนาแก่เจ้า
ลัทธิดอกคิทัต² การทำปราสาทมโหฬารมาคทาให้สิ้นสะเทือนเพื่อให้ภิกษุที่กำลังศึกษาค้นคว้าเกิด
ความสลัดใจ³ และพระพุทธเจ้าก็คร่ำครวญของพระโมคคัลลาน์ว่า เป็นผู้มั่งมีมาก มีอายุ
ภาพมากเพราะเป็นผู้ชำนาญชำนาญในการเจริญอิทธิบาท 4 อย่างแฉดวกลอง⁴ ในโมคคัล
ลานเถรคาถา ก็กล่าวว่า พระโมคคัลลาน์เป็นผู้ชำนาญ การแสดงฤทธิ์ สามารถเนรมิต
อภินิหารในชั่วขณะเดียวไคตั้งแสนโกฏี⁵ จะเห็นได้ว่าจากที่กล่าวมานี้ นับเป็นคุณลักษณะพิเศษ
ของพระโมคคัลลาน์

¹ ขมมปทงฺกถาย คติโย ภาค, 3 : 33 - 37.

² ขมมปทงฺกถาย ฉฺโช ภาค, 6 : 111 - 113.

³ สยามบรรณสาร เตปิฏก, สุตตปิฎกเถ สงฺยุคคณิกายสฺส มหาวารวคฺค,

19 : 346 - 348.

⁴ เรื่องเดียวกัน

⁵ ดู โมคคัลลานเถรคาถา ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 196.

ภาคผนวก ค.

อธิบายศัพท์

นวัตรศาสตร์ คือคำสั่งสอนของพระศาสดามีองค์ 9 ได้แก่

1. สุตตะ เรื่องที่ลงท้ายด้วยคำว่าสูตร เช่น มงคลสูตร
2. เคยยะ เกี่ยวกับเรื่องราวที่มีคาถาประกอบ
3. เวชยาภณะ พระพุทธรูปที่เป็นความเรียง
4. คาถา คำประพันธ์ร้อยกรอง
5. อุทาน พระพุทธรูปที่เปล่งออกมาในโอกาสต่างๆ
6. อิติวุตตะกะ เรื่องที่กล่าวถึงโดยอ้างพระพุทธรูปคำรัส
7. ชาดก เรื่องในอดีตชาติ
8. อภัยุทธธรรม เรื่องที่เกี่ยวกับความมหัศจรรย์
9. เวทีละ เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงโต้ตอบกับบุคคลต่างๆ

นानัตตสัญญา สัญญาที่เกี่ยวกับความพยายาม ความเพียรพยายามเรียกว่า นานัตตสัญญา
สัญญาต่างๆ ที่เป็นอกุศลสัญญาทั้งหมด ก็เรียกว่า นานัตตสัญญา¹

¹ สุยามรรฐสูตส เตปิฎก, อภิขมมปิฎเก วิภงฺโก, 35 : 449.

โพชนงค์ 7 คือ

1. สติสัมโพชนงค์	องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือสติ
2. ธรรมวิจยสัมโพชนงค์	องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือการพิจารณา สอบสวนธรรม
3. วิริยสัมโพชนงค์	องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือความเพียร
4. ปิติสัมโพชนงค์	องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือปีติ
5. บัลลัทธิสมโพชนงค์	องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือความสงบระงับ
6. สมาธิสัมโพชนงค์	องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือสมาธิ
7. อุเบกขาสัมโพชนงค์	องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้คือความไม่ยึดมั่น ถือมั่น

วิชาและจรณะ

วิชา 8 คือ¹

1. วิปัสสนาญาณ	ญาณอันนับเข้าในวิปัสสนา
2. มโนมยิทธี	ฤทธิ์ทางใจ
3. อิทธิวิธี	แสดงฤทธิ์ได้
4. ทิพโสศ	หุทิพย์
5. เจโตปริยญาณ	รู้จักกำหนดใจผู้อื่น
6. ปุพเพนิวาสานุสสติ	ระลึกชาติได้
7. ทิพจักขุ	ตาทิพย์
8. อสวัภขญาณ	รู้จักทำอัสวะให้สิ้น

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2,

จรรยา 15 คือ¹

1. สีสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยศีล
2. อินทริยสังวร	สำรวมอินทริย์
3. โภชนมัตตัญญูตา	ความรู้จักพอดีในการกินอาหาร
4. ชาคริยานุโยค	ประกอบความเพียรของผู้ที่นอนอยู่
5. สัทธา	ความเชื่อ
6. หิริ	ความละอายแก่ใจ
7. โอตตัปปะ	ความเกรงกลัวผิด
8. พหุสัจจะ	ความเป็นผู้ใฝ่ฟังมาก (คือได้รับการศึกษา)
9. วิริยะ	ความเพียร
10. สติ	ความระลึกได้
11. ปัญญา	ความรอบรู้
12. ปฐมฌาน	ฌานที่หนึ่ง
13. ทุตติยฌาน	ฌานที่สอง
14. ตติยฌาน	ฌานที่สาม
15. จตุตถฌาน	ฌานที่สี่

สังฆกรรม   กิจที่พระสงฆ์ร่วมกันตั้งแต่สี่รูปขึ้นไปภายในสีมา

สังฆเภท   การที่ภิกษุทำให้สงฆ์แตกหมู่แตกคณะออกไป นับเป็นอนันตริยกรรม
อย่างหนึ่งในอนันตริยกรรมห้า

สหวิหาริก   ศิษย์ที่อยู่ร่วมกับอุปัชฌาย์

อันเตวาสิก   ผู้เป็นศิษย์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138-142.

อินทรีย์ 5¹ คือ

1. สัทชินทรีย์	อินทรีย์คือความเชื่อ
2. วิริยอินทรีย์	อินทรีย์คือความเพียร
3. สตินทรีย์	อินทรีย์คือสติ
4. สมาชินทรีย์	อินทรีย์คือสมาธิ
5. ปัญฺฑินทรีย์	อินทรีย์คือปัญญา

อินทรีย์ 5² อีกอย่างหนึ่ง คือ

1. จักขุอินทรีย์	อินทรีย์คือตา
2. โสทินทรีย์	อินทรีย์คือหู
3. ชานินทรีย์	อินทรีย์คือจมูก
4. ชิวหินทรีย์	อินทรีย์คือลิ้น
5. กายินทรีย์	อินทรีย์คือกาย

อินทรีย์ 5³ อีกอย่างหนึ่งคือ

1. สุขุณทรีย์	อินทรีย์คือสุข
2. ทุกชินทรีย์	อินทรีย์คือทุกข์
3. โสมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือโสมนัส
4. โทมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือโทมนัส
5. อุเปกชินทรีย์	อินทรีย์คืออุเบกขา

อุปนิสัย ความประพฤติที่เคยชินเป็นพื้นเพมาในสันดาน

อุปสัมปทาเปกขา ผู้นั่งต่อการอุปสมบท

¹ สยามราษฎร์ สด เตปิภัก, สุตตนปิภเก ที่ฆนิกายสส ปาฎิกวคโค, 11 : 252

² เรื่องเดียวกัน

³ เรื่องเดียวกัน

ประวัติการศึกษา

นายศิริรักษ์ ชาวสนิท สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต (อ. บ.)
แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปี พ. ศ.
2516 ปัจจุบันรับราชการเป็นอาจารย์ 1 โรงเรียนวัดสน กรุงเทพมหานคร